

ДРУЖЕСТВО НА ПСИХОЛОЗИТЕ
В БЪЛГАРИЯ

психология

3
1974

СЪДЪРЖАНИЕ

1. С. ГАНОВСКИ, Г. Д. ПИРЬОВ — Психологията с темпото на нашето тридесетилетие	129
2. Д. ЙОРДАНОВ — Педагогическата психология в служба на социалистическото училище	137
3. ТР. ТРИФОНОВ — Постижения и задачи на психологията на труда у нас	147
4. В. МАНОВА — Състояние и перспективи на медицинската психология у нас	156
5. Б. ПЪРВАНОВ, Е. ГЕНОВА — Постижения на психологията на спорта в НР България	163
6. П. ВАСИЛЕВ — Психологията на управлението у нас	171
7. СТ. ЖЕКОВА — Обзор на по-значимите книги по психология през 30-те години	175

PSYCHOLOGY

Official journal of the Bulgarian Society of Psychology
Sofia, V. Levski Stadium

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

акад. С. Гановски — главен редактор
член-кореспондент проф. Г. Пирьов — зам.-главен редактор, проф. В. Манова,
А. Петков, Тр. Трифонов, Хр. Костадинчев, отговорен секретар — д-р на психологическите науки Ф. Генов

Редакция: София, стадион „В. Левски“ 86-51, в. 477

Дадена за набор на 25. VII. 1974 г.

Подписана за печат на 16. IX. 1974 г.

Печатница на БЗНС — София, пор. 728

ПСИХОЛОГИЯ

ОРГАН НА ДРУЖЕСТВОТО НА ПСИХОЛОЗИТЕ
В БЪЛГАРИЯ

Година II

1974

Брой 3

30 ГОДИНИ НАРОДНА ВЛАСТ

ПСИХОЛОГИЯТА С ТЕМПОТО НА НАШЕТО ТРИДЕСЕТИЛЕТИЕ

Акад. С. ГАНОВСКИ, проф. Г. Д. ПИРЬОВ

Преди 30 години, на 9. IX. 1944 година, у нас се извърши най-голямото събитие в историята на нашия народ — нашата социалистическа революция. Народът ни бе социално освободен, стана господар на своите съдбини и пристъпи към изграждане на новото, най-съвършено общество — социализма — комунизма.

Нашият народ чествува тържествено тази славна 30-годишнина, като отчита извършеното досега в изграждането на новото общество и на белязва предстоящите задачи. Тържествено ще чествуват тази годишнина и дейците на науката и културата, тъй като това е празник и на новата социалистическа наука и култура и на този фронт ще се отчетат постиженията и набележат перспективите.

Социализмът и науката са неделими. Науката не само е жизнено необходима за изграждането на социализма, но се и създават всички условия при новия строй за нейното развитие, за нейния разцвет.

Между другите науки, които получиха благоприятни условия за развитие след социалистическата революция в България, психологията заема значително и по-особено място. По-особеното ѝ място се определя от обстоятелството, че в тази област на науките, в сравнение с много други области, наследството от миналото беше малко. Преподаването на психология се осъществяваше обикновено от преподавателите по философия или педагогия в Софийския университет. Не съществуваха никакви други звена за научноизследователска дейност в тази област. Основните трудове по психология — университетски трудове и монографии — бяха разработвани на идеалистически, а най-често на еклетически основи.

Положителното наследство може да се дира главно в трудовете на българските философи — марксисти, които разработваха някои от методологическите проблеми на диалектико-материалистическата психология както и отделни нейни проблеми. То се намира още в трудовете на

Димитър Благоев, а по-определен в трудовете на Тодор Павлов, Тодор Самодумов и др. Техните трудове, в които вече се отразяваше влиянието на изграждащата се съветска наука, дадоха първоначалната ориентация при работата на българските психологи след 9. IX. 1944 г.

След тази дата и през целия тридесетгодишен период у нас се създава и продължават да се създават благоприятни условия за интензивното развитие на психологията. Първостепенно място между тези условия заема една от основните особености на социалистическото общество — изграждането му планово, организирано на научни основи. По-специално с оглед на психологията тази особеност се изразява в повишеното съзнание за ролята на човека като субективен фактор на цялата обществена практика. И тъй като човекът е такъв фактор не толкова с физическите си сили, колкото с психическите си качества то ролята на психологическите изследвания върху тези качества трябва да заема важно място.

Неразрывната връзка между теорията и практиката, която характеризира развитието и на науките, и на обществото даде положителни отражения и за развитието на психологията.

Към теоретическите предпоставки за развитието на психологията трябва да се отнесе това, че тази наука има важно значение за идеологическата работа. Известно е, че когато В.И. Ленин определя науките, които стоят в основата на диалектиката, той поставя между тях и науката за психическото развитие. Социалистическото развитие не се изчерпва само с промените в производството, в характера на производствените отношения, които са също промени в самите хора. Това изисква работа за изграждането на новия човек, а психологията разработва най-съществените особености на този човек. Като се има предвид, че е по-лесно да се постигне идеологическото изграждане на човека, в сравнение с неговото психологическо формиране, изпъква ролята на психологията. Затова тази наука с основание засвидетелства видно място между фундаменталните науки у нас. Това място се утвърди още повече след Февруарския пленум по идеологическите въпроси, който поставил важни задачи пред психологията за идеологическото и психологическото преустройство на новия гражданин.

Несъмнено благоприятно влияние за развитието на тази наука има и голямата възможност да се изучават постиженията на съветската наука, на многобройните звена и кадри, които я разработват на марксистко-ленински основи.

При тези условия психологическата наука в НРБ отбележа значително развитие, което може да се проследи по няколко посоки.

Преди всичко в преподаването на тази наука настъпиха съществени подобрения. Те се обуславят от обстоятелството, че се създаде специална катедра по психология в Софийския университет, в която се обединиха пръснатите в повечето катедри преподаватели по различните клонове на тази наука. Това даде възможност да се внесе известна специализация на кадрите — те вече не се занимават с преподаване на много предмети, наред с психологията, но се специализират само в отделен неин клон или дори специфична проблематика. Този процес се утвърди и със създаването на профила по психология (през 1963 г.), а още повече сега, когато от началото на 1973/74 учебна година се създаде специалност по психология. Макар че това се постигна сравнително бав-

но и със закъснение, то ще даде възможност да се подготвят високо-квалифицирани кадри, каквито животът вече настоятелно изиска.

Положително постижение по тази линия е създаването на катедра по психология и при Висшия институт по физкултура „Г. Димитров“. Във всички факултети на Софийския университет, които подготвят учители, се въведе преподаване на педагогическа психология. В някои други ВУЗ, като медицинските и някои от техническите, се четат курсове по психология, съответно специализирани — медицинска или инженерна психология.

Подготовката на младите кадри беше значително подобрена чрез системата на аспирантурата, която се въвежда у нас. Чрез тази система вече се квалифицираха повече от 30 психологи както в нашия университет, така и в други страни, главно в СССР.

Наред с това се намират постиженията в научно-организационно отношение. Създадоха се няколко нови звена за научно-изследователска и научно-приложна дейност. Към първата група се отнасят такива звена като: секция по психология, създадена при Педагогическия институт на БАН, който по-късно мина към Министерството на просветата, секция по психология при Института по физическо възпитание и училищна хигиена при БАН, по-късно обединен с Педагогическия институт; секция по психология и педагогия на ранното детство при Института по педиатрия; Научноизследователски институт по физкултура към ВИФ; секция по психология на управлението към Академията за обществени науки и социално управление при ЦК на БКП; звено по психология към Института за съвременни социални теории при БАН; сектор по социална психология при Института по социология при БАН; лаборатория по медицинска психология при Висшия медицински институт (сега Медицинска академия) и др. Най-значително постижение през последните години в това отношение е разкриването на Централна лаборатория по експериментална психология при БАН, в която ще се създават условия за фундаментални изследвания в областта на психологията.

Освен това, за да се отговори на нуждите на живота, бяха създадени голем брой звена за научно-приложна и изследователска дейност към много от централните ведомства и различни институти и предприятия. Отначало бяха разкрити лаборатории по психология (често заедно с физиология) към Министерството на транспорта, към Министерството на труда и социалните грижи, към Министерството на здравеопазването. Сега подобни звена има към почти всички ведомства. Например към Министерството на народната просвета са кабинетите за училищно и професионално ориентиране в окръжните градове, в които работят психологи, лабораториите по психология и физиология на труда към стопанските министерства и към значителен брой предприятия; група на психологи към Министерството на правосъдието, Министерството на вътрешните работи, към Центъра за изчислителна техника, Центъра по промишлена естетика, към Комитета за радио и телевизия, към Института по социална хигиена и др.

Тъй като през последните години се разработват и проблемите на комплексната научна област — ергономия, създадоха се звена за нея в някои предприятия, например в ДСО „ЕЛПРОМ“, към катедрата по физиология на Медицинския институт в Пловдив и др. Освен това се нало-

жи координационна работа в областта на психологията на труда и ергономията, затова се създадоха координационни съвети към Комитета за наука, технически прогрес и висше образование, към Българската академия на науките, към ЦС на Профсъюзите.

Във всички тези звена, без да изчерпваме техния списък, психологите заемат голямо място и играят важна роля, тъй като все повече се осъзнава, че въпросите на различните области на практиката — труд, образование, масова комуникация, изкуство, обществена дейност, управление — не могат да се решават правилно без участието на психологическата наука.

Към научно-организационните постижения в тази област трябва да се отнесе и създаването на Дружеството на българските психологи, в което за пръв път у нас се създаде условие да се обединят усилията на всички, които работят в областта на психологията, както и да се съдействува за по-нататъшното развитие на научната и научно-приложната дейност. Дружеството е вече прието за член на Международната асоциация на психологическата наука и неговите членове участват в големите международни конгреси, учреждани през 4 години от тази Асоциация. За пръв път у нас започна да излиза и специализираното периодично издание „Психология“, в което психологите имат възможност да споделят резултатите от своите изследвания. С това издание вече се установи обмяна с други подобни чуждестранни издания, което разширява международните връзки на нашата наука.

Като положително постижение на българските психологи през юбилейния период трябва да се отбележи и тяхното участие в международни конгреси, симпозиуми и други срещи. Макар че в това отношение може да се желае по-голямо участие с повече хора и с по-качествени доклади, все пак постигнатото вече е създало добро име на нашата психология в другите страни, особено в социалистическите. За това допринася и публикуването на значителен брой трудове на чужди езици в периодични издания, сборници и справочници в други страни. Има вече и издадени преводи на цялостни трудове на чужди езици. Трудове на някои от българските психологи се цитират в книги на чуждестранни, особено на светски автори.

Въз основа на казаното могат да се видят и постиженията, както и някои слабости в развитието на психологията у нас през разглеждания период.

Благодарение на значителното увеличение на кадрите, които работят в тази област и на основата на теоретическите търсения и практическите нужди на развитото социалистическо общество, в нашата наука настъпиха съществени изменения както в структурата ѝ, така и в нейния характер. Процесите на диференциация и на интеграция, които са характерни за развитието на всички съвременни науки, получиха благоприятна почва за реализиране и в психологията. Преди всичко трябва да се отбележи процесът на диференциране на психологията от философията, в резултат на който психологията се обособява като самостоятелна наука със свой предмет, свои методи и собствена систематика. Това не значи, че се пренебрегва методологическото значение на философията, че се изоставят теоретическите проблеми на психологията. За тесните връзки на нашата психология с философията свидетелствува прове-

дената преди няколко години национална конференция върху философските проблеми на психологията, в резултат на която беше публикуван сборник на тази тема (изд. Наука и изкуство, 1967). Опряна на диалектико-материалистическата методология, нашата психологическа наука има възможност да решава не само теоретическите, но и конкретните, практически проблеми по верен път.

Процесът на диференциацията се реализира по-нататък в създаването на редица разклонения на психологията, които отговарят на теоретическите изисквания и нуждите на практиката. Един от първите, най-разработан клон е педагогическата **психология**, в който се разглеждат съществени теоретически и практически въпроси — за психологията на учебния процес, психологията на педагогическите принципи, на личността с оглед на задачите на комунистическото възпитание, психологията на рационалното управление на учебния процес, на програмираното обучение, индивидуалния подход, психологията на учителя и др. Един от главните проблеми в тази област, който събра усилията на няколко сътрудници, беше проблемът за мисленето и неговото развитие в процеса на обучението. Колективни разработки се извършиха и по такива въпроси, като **психология на игрите**, на **профессионалното ориентиране**, на **техническото възпитание** в детските градини и др.

Научните работници в тази област дадоха своя принос и при разработването на научните основи на образователната реформа в НРБ.

Друг клон на **психологията** е **детската психология**, който се разработва в тясна връзка с педагогическата психология и с оглед на развитието на нашите деца при съвременните условия на живота. Главните проблеми, които бяха разработвани, се отнасят до характера, причините и движещите сили на развитието, неговата периодизация, както и характеристиките на отделните периоди. В това направление предстои още много работа, особено за някои възрасти. В тясна връзка с това се подеха и някои работи върху психическите особености на възрастите след периодите на детството и юношеството, но все още това е в самото начало. Нуждите на педагогическата практика обаче, която не се ограничава само до детството, а обхваща и годините на зрялата възраст, изискват много по-системна работа в това направление.

След известен период на относителен застой, през последните две десетилетия се открои работата и в областта на **трудовата психология**, пред която животът постави редица важни проблеми, като този за установяване на психологическите фактори на работоспособността, за психологическите характеристики на професиите, режима на труда и почивките, нормировката на труда, социалистическото съревнование. Върху някои от тях вече се работи и бяха публикувани трудове. В тази област се диференцират вътрешно някои дисциплини, като **психология на транспорта**, на търговията, на летателния труд и др., в които вече има някои публикации. Започна се разработка и на проблемите на **инженерната психология**.

Сравнително по-късно се започна работата в областта на **социалната психология**, но вече първите проучвания, които се извършиха у нас през последното десетилетие, бележат надеждни перспективи за развитието на този клон на психологията. Нещо повече, очертава се вече известно диференциране и вътре в него, като например **военна психология**.

хология, психология на управлението, психология на масовата психика и др.

Значителен напредък се направи у нас в областта на психологията на спорта и физкултурата, която има създадена благоприятна база и значителен брой кадри.

В тези области се наблюдава не само процес на диференциация, но и на интеграция между психологията и други близки науки, като например психология и педагогия, психология и социология, психология на труда и физиология на труда. Този интеграционен процес се наблюдава по-специално в областта на медицинската психология, в която се събират усилията и на психологи, и на медици, и на педагоги. И в тази област вече са публикувани някои трудове у нас.

Друг характерен пример за интеграцията на науките представлява ергономията, в която се координират такива науки като психология, по-специално инженерна психология, физиология, хигиена, социология, естетика, политическа икономия.

Обаче трябва да се каже, че все още недостатъчно се работи върху проблемите на такива комплексни дисциплини като психолингвистика, психофармакология, невропсихология, сравнителна психология, еволюционна психология, математическа психология, архитектурна психология, психология на изкуствата и др.

Сравнително по-добро е състоянието на такива дисциплини като психофизиология, специална психология, дефектология, върху чийто проблеми вече работят както психологи, така и медици и педагози. Не винаги обаче се установява реално сътрудничество между тях.

Отбелязаното диференциране и интегриране на психологическите дисциплини дава основания вече да говорим не само за психология, но и за психологически науки у нас. То обаче не означава, че се подделява основната психологическа наука — общата психология, в която се разработват основните проблеми, имащи значение за всички останали науки. И в тази област в НРБ се разработват важни проблеми, като тези за психологията на познавателните процеси, на личността, както и методологическите проблеми за същността на психиката и съзнанието. В тясна връзка с тази дисциплина се намира и експерименталната психология, която също така получи известно развитие през последните години.

Във всички тези области на психологията, къде повече, къде по-малко, се води борба срещу психическите остатъци в съзнанието на хората или с чуждите влияния в областта на различните клонове на психологията, както и с проявите на вражеската идеологическа и психологическа диверсия.

Върху споменатите клонове на психологията в настоящия брой на бюлетина се посочват конкретни данни за имена и публикации, макар че обемът на броя не дава възможност за подробни изложения. Обикновено се представят само най-съществените постижения.

В заключение може да се каже, че въпреки несъмнените успехи на психологията у нас през годините на народната власт, все пак не всичко, което е необходимо и възможно, е постигнато. Не всички публикации се намират на необходимата висота в методологическо и научно отношение. Недостатъчни са както големите теоретически трудове по основ-

ните проблеми на психологията, така и трудове, базирани на експериментални изследвания. Наистина не може да се пренебрегне обстоятелството, че през този период бяха публикувани основни университетски курсове по главните клонове на нашата наука — обща психология, детска, педагогическа, трудова, експериментална психология, нещо, което нямахме в такава степен преди, и са нова методология, курсове, които не са публикувани и в някои от другите социалистически страни. И все пак това не е достатъчно, необходими са и други подобни курсове по социална психология, история на психологията, специална психология и др., а също така и повече монографични трудове.

Сравнително късното учредяване на специалността по психология и на научното звено в Академията на науките се отрази твърде неблагоприятно и предизвиква някои тревоги. Те произхождат не само от недостатъчното подгответи кадри, но и от липсата на необходимите методи, приспособени или наново създадени у нас за нуждите на научните и приложните изследвания. Ако не се прибегне до системна преквалификация на кадрите, съществува опасност да се изложи престижът на психологията в някои от звената из страната. Затова се налага колкото е възможно по-скоро специалността при университета и лабораторията при БАН да компенсират загубеното време за работа в тази насока.

Отчитайки постиженията и слабостите на психологическата наука през юбилейния период, работниците в тази област си дават ясна сметка за мястото и ролята на тази наука като теория и практика и ще положат всички усилия под ръководството на Българската комунистическа партия за изпълнението на новите задачи, които стоят на психологическия фронт за издигането на психологията на нов, по-висок етап, какъвто изисква изграждането на развитото социалистическо общество.

PSYCHOLOGY WITH THE PACE OF OUR THIRTY-YEAR ADVANCE

S. Ganovski, G. Piriyov

Parallel with the intense social and economic development of the People's Republic of Bulgaria after the liberation from monarchofascist rule on September the Ninth, favourable conditions there were created for development of sciences, psychology inclusive. The important part psychology took among the other sciences show its significance for the ideological reconstruction of the consciousness of Bulgarian citizen, as well as for his psychic formation as human of new type. Thus, the determinative role of human as a factor of success in all fields of practice is emphasized.

The progress of psychological science is manifested first of all by the improvements in teaching it in the higher educational institutions. Psychology was differentiated as a special field of study in Sofia University first as a profile and afterwards as a speciality. Educational psychology was introduced in all higher educational institutions, in which teachers are trained and graduate. Specialised branches of psychology are established in the higher institutions of medicine and technics, too.

Significant results are obtained in the scientific organisation, several groups being formed for specialized research and applied work. Such are the section of psychology at the Institute of education, Institute of pediatrics, the Academy of social management and social sciences, the institutes of sociology, of modern social theories and the Central laboratory of psychology at the Bulgarian Academy of sciences, established in the last year. In addition, almost all ministries and some of their peripheral sections (institutes, enterprises) have developed consulting offices or laboratories for practical or theoretical psychological help. The Bulgarian society of psychology was founded, which is a member of the International Union of Scientific Psychology and publishes its own official journal „Psychology“.

The thirty year period revealed the characteristic for all modern sciences trends of development — trend of differentiation in different scientific branches and trend of integration with other more akin or remote sciences. Monographic works as well as experimental and other research papers are published in these scientific fields. The main publications are reviewed in the other articles of the present number. They concern the relatively more actively developed problems of educational psychology, psychology of labour, as well as questions of the social, medical, experimental and other branches of psychology.

An important achievement of Bulgarian psychologists is the publication of basic courses in the main psychological sciences — in general psychology, Child psychology, experimental psychology, psychology of labour — all of them being methodologically founded on dialectical materialism.

For the relatively short thirty-year period may be not all that was wished for or possible was attained, especially in the fields in which the activity started a bit later; some psychological branches such as developmental and comparative psychology, psycholinguistics, mathematical psychology, psychology of architecture etc. are not sufficiently developed. Nevertheless, what is attained is surely a mark of considerable advance.

Psychological sciences play in the People's Republic of Bulgaria an important part in building developed socialist society and in formation of the members of this society with a view of rising the productivity of labour and the effectiveness of management.

ПЕДАГОГИЧЕСКАТА ПСИХОЛОГИЯ В СЛУЖБА НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО УЧИЛИЩЕ

д. ЙОРДАНОВ — старши научен сътрудник, кандидат на пед. науки

Преди 30 години в нашата страна беше поставено началото на нова епоха в развитието на училището — епохата на изграждане народно, общодостъпно, демократично, класово-партийно, социалистическо училище. По своите мащаби, размах и динамика този процес няма равностоен еталон не само в историята на българското буржоазно училище, но и в образователните системи на която и да е капиталистическа държава.

В създаването на социалистическото училище, наред с грижите за материалното и организационно укрепване, основно значение имаше действието на Българската комунистическа партия и социалистическата държава за научно-идеологическото му осигуряване. Значителен дял в това отношение се пада и на марксистко-ленинската педагогическа психология. Богатият опит на съветското училище и безкористната братска помощ на съветските психологи и педагози позволиха обучението в нашето училище да бъде построено върху основата на марксистко-ленинското разбиране за същността на психичните процеси и закономерности на психичната дейност. Посредством широко използване на педагогическата психология в училищата се изгради единна система на формиране на научните понятия за природните и обществените явления, единен подход към проблемите на учебния процес и личността, единен стил на обучение и възпитание.

Едно от основните направления, чрез които педагогическата психология и сега обслужва пълноценно образователната ни система, е широкото изучаване особеностите и проявите на психичните процеси в учебния процес. Основният мотив за този вид научна дейност е свързан с разбирането всеки учител да познава характеристиките на отделните психични процеси и с оглед на това да осигурява необходимата организация на обучението. Може определено да се каже, че тази област на изследване и теоретични обобщения е едно от основните и най-пълно разработени направления в педагогическата психология. Сега нашата психологическа литература е обогатена с много изследвания върху същността, проявите и изискванията за формиране на различните психични процеси и особено върху качествата на личността на ученика. Отчитайки реалното значение на тези системни проучвания, следва да отбележим по категоричен начин, че едно от най-значителните постижения в годините от победата на социалистическата революция до наши дни е създаденият от Г. Д. Пирьов системен курс по педагогическа психология. Какво е значението на този труд за развитието на научно-психологическите знания може да се съди не само от това, че досега учебникът е претърпял вече пет последователни, преработени и допълнени издания, но и по това, че върху тази основа е формирано мисленето на няколко поколе-

ния учители. Още по-голямо значение има обстоятелството, че пренесена в училището като психологическа теория на обучението, педагогическата психология съдействува най-активно на учителите за научната организация на учебния процес, за повишаване ефективността на познавателната дейност на учениците.

Осигуряването на училището с психолого-педагогически знания, понятия и закони във всички етапи на неговото изграждане е важно и в друго отношение. Известно е, че в началото на 50-те години и у нас се извърши широко разкриване на естественонаучните основи на психичната дейност на базата на Павловското учение за висшата нервна дейност (33). Като клон на психологията, който изучава особеностите и условията на формиране на психичните процеси и учебната дейност като тяхен източник, педагогическата психология следваше да бъде поставена твърдо върху материалистическите позиции на учението на И. М. Сеченов за рефлексите на главния мозък и учението на И. П. Павлов за висшата нервна дейност на големите полукулъба. От тези позиции следваше да бъдат осветлени характеристиките на психичните процеси в учебния процес и условията, чието съблудаване може да оптимализира формирането им. Изпълнението на тази първостепенна научна, теоретико-изследователска задача беше осъществено от забележителната студия на Г. Д. Пирьов „Психологията на учебния процес в светлината на учението на И. П. Павлов за сигналната дейност“ (51). Тази студия фактически постави началото на нов етап в марксистката педагогическа психология у нас — етапа на изграждане на естественонаучни основи. Широката интерпретация на понятията и законите на психологията на учебния процес с помощта на категориалния апарат на учението за висшата нервна дейност позволи на педагогическата психология по качествено нов път да решава проблемите на обучението в социалистическото училище. Този подход най-ясно е изразен в анализа на основните звена на учебния процес. Може определено да се каже, че след съветската педагогическа психология и с нейната активна помощ такъв анализ на психичната дейност в структурата на учебния процес беше предложен за пръв път у нас чрез посочената студия.

В годините на народната власт и особено през последното десетилетие, ползвайки се неотклонно от богатата съкровищница на съветската наука, нашата педагогическа психология разгърна широка теоретична и практическа дейност в помощ на училищното обучение. В съответствие с големите нужди на училището от подгответни кадри, педагогическата психология осигури системен курс от знания, понятия и закони на учебния процес за учителите от учителските институти (52,9). Като въоръжи младите специалисти със знания за особеностите на проявление и условията на проучване и формиране на психичните процеси, педагогическата психология подпомагаше по най-непосредствен начин социалистическото училище във функциите му на институт за подготовка на кадри за всички сфери на материалното производство, културата, науката, транспорта, отбраната и т. н.

Високи темпове на развитие отбелаяха педагогическата психология и в областта на научно-приложната дейност. За това свидетелствува например такъв факт, че само за три години, от 1970 до 1973 г., са

публикувани повече от 13 монографии, над 46 научни и научно-популярни статии и са защитени 9 кандидатски дисертации. Що се отнася до общия обем на научната продукция в областта на педагогическата психология през годините на народната власт, размерите ѝ надхвърлят поне няколко пъти посоченото през последните три години.

За да се получи по-пълна представа за характера на научната продукция по педагогическа психология и особено за близостта ѝ до потребностите на училището, ще направим кратък преглед на основната част от публикациите.¹

Пълното изграждане на диалектико-материалистическите и естественонаучните основи на педагогическата психология беше решаващо условие за нейното развитие като самостоятелна наука и което е особено важно, за активното ѝ включване в изграждането на новото, социалистическото училище. Обобщеният поглед върху педагогически-психологическата продукция през годините на социалистическата революция в България позволява да се отделят две главни направления в развитието на педагогическата психология: основни проблеми на класическия анализ на психичните процеси и учебния процес и съвременни психолого-педагогически проблеми на изграждане на Единното средно политехническо училище.

Едно от централните места сред проблемите на класическия анализ в педагогическата психология е проблемът за развитието. Определено може да се каже, че в неговото решаване се проявяват най-ярко методологическите позиции на педагогическата психология. Заствлените различни аспекти на проблема за развитието позволяват по-обхватно и по-задълбочено да се проникне в него. От голямо значение е например историческото проследяване на психичното развитие, което се прави в някои трудове, и в тясна връзка с това мястото и ролята на наследствеността в него (41, 34, 73).

Особено място в системата на педагогическата психология имат ония публикации, в които се изследва въпросът за взаимоотношенията между обучение и развитие (53), за активната роля на субекта в психичното развитие (2, 54, 55), за ролята на вътрешните противоречия в развитието на личността (55). Обстоятелството, че по посочените проблеми са направени редица изследвания не означава, че по тях вече всичко е казано. Обратно, направеното досега е само благоприятно условие за по-нататъшна задълбочена теоретична и експериментална работа. За това свидетелствува и проведеният неотдавна теоретичен семинар на страниците на в. „Учителско дело“ по темата „Обучение и развитие“. Независимо от това, че екипът на участниците в семинара не беше комплектован с достатъчно специалисти по педагогическа психология, самият факт, че беше проведено това мероприятие, говори за висока активност на работещите в тази област.

Едно от най-задълбочените и с висока теоретична и практическа стойност за психологията на учебния процес изследване е студията на Т. Самодумов (65), излязла още в началото на 50-те години. Може определено да се каже, че този труд е първото марксическо произведе-

¹ Настоящата статия няма претенциите на обстоен обзор върху всички публикации по педагогическа психология от 9. IX. 1944 г. до наши дни.

ние у нас в областта на теорията на обучението. Макар че в преобладаващата част от анализа доминира дидактическата страна на учебния процес, ония моменти, в които се изтъкват психологическите основи на ученето, условията за формиране на понятията, ролята на познавателните стимули в учебния процес и т. н., са непосредствено съдържание на педагогическата психология.

Важни страни в психологическата характеристика на учебния процес са отразени и в изследванията върху отделни психични процеси. Тук заслужава да бъде отбелоязано най-напред широкото използване на опита на съветските психологи. В отделни статии (34, 56) беше направен обстоен анализ на схващанията на редица съветски учени (57, 51). Благодарение на това стана възможно широко разгръщане на психологopedагогическите изследвания, резултат на които са публикациите върху формирането на понятията в обучението (58), въображението при учебния процес (42), забравянето и неговото преодоляване (43), усещанията и представите в учебния процес (76, 72).

Важно място в изследването на познавателните процеси е отделено и на вниманието (8, 9, 4). При това като главен обект на анализ се взема вниманието на учениците в урока, което и сега е един от значителните проблеми на педагогическата психология.

Повишеният интерес към същността и условията за изучаване и формиране на творческото мислене на ученика е една от главните причини за появата на отделни монографични изследвания (15) и на отделни статии, осветляващи различни страни на този проблем. В това отношение привлича вниманието анализът върху познавателните интереси в обучението, разглеждани като стимулатор на волевите усилия на учениците (35) и преносът на знанията при професионалната подготовка (72).

Макар и с малко по-специфичен оттенък, но все с гносеологическо звучене е изследването на влиянието на урока по физическо възпитание върху вниманието и паметта на ученика (45) и обучението по граматика и умственото развитие на учениците (23). В тясна връзка с публикациите по психология на езиковото обучение е и въпросът за активизирането на учениците при усвояването на чужди езици (23) и по-общият проблем за единството между език и мислене в учебния процес. Този проблем се разработва и с оглед на по-специфичните условия на обучение на глухите деца при овладяване на словесната реч (8).

Значението на познавателните процеси в учебния процес се разкрива много сполучливо и от гледна точка на потребностите от съхраняване на знанията (75). Такъв подход към психологията на учебния процес е наложителен най-вече с оглед създаването на по-реални представи за възможностите да се разтоварва обучението от несъществените страни на изучаваните знания и особено от ненужен фактически материал. В същност силата на способността за съхраняване на информацията трябва да бъде насочена към съществените признания на изучаваните явления, към законите, които управляват природните и обществените процеси и към способите за извършване на практически действия.

Развитието на психологическата наука през последното десетилетие създаде благоприятни условия за изследване на психичните процеси на по-широва основа. Тази тенденция намери непосредствено отражение и

в разгръщането на психолого-педагогическите проучвания у нас. Разглеждането на психичните процеси на основата на концепцията на Л. С. Виготски и А. Н. Леонтиев за психичните функции беше обект на теоретичен анализ в отделни публикации (26). Върху основата на този анализ става ясно, че една от най-важните страни в характеристиката на психичните процеси като психични функции се отнася до същността на тяхното възникване.

Ролята и мястото на познавателните процеси в учебния процес се разглежда и с оглед подчертаване ролята на субекта на ученето. Положително значение има в случая изследването на степените на познавателна активност и самостоятелното решаване на познавателни задачи (46), което е много близко до схващанията на редица съветски педагози.

В анализа на нашата психолого-педагогическа продукция специално внимание заслужава фактът на широкото използване на учението на И. П. Павлов за висшата нервна дейност за разкриване проявите на психичните процеси и качества на личността в учебния процес (34, 44, 31). Непосредствено отношение към тези изследвания имат и публикациите с методологическа насоченост към утвърждаване и по-нататъшно разширяване диалектико-материалистическите основи на учебния процес (47, 34, 74). Въщност тази страна в психологическия анализ на учебния процес има важно значение и за разкриване особеностите на обучението по отделните учебни дисциплини. Положително влияние върху развитието на педагогическата психология в това направление имат публикациите на основата на обучението по математика за началното училище (39), биология (74), трудово обучение (40), пееене (21), писане (22) и др.

Независимо от това, че изучаването на дидактическите принципи е главно обект на теорията на обучението, педагогическата психология оказа значителна помощ на училището и в това отношение. Посредством значително конкретизиран анализ върху психологическите аспекти на основните дидактически закономерности, на принципите на обучение и други общодидактически проблеми (62), на учителите беше предоставена възможност за повишаване на теоретическата им подготовка, а оттам и на ефективността на учебния процес.

В тясна връзка с разработването на психологическите основи на теорията на обучението са и публикациите относно психологическата структура на урока (27, 36, 33, 13, 29). Един от аспектите на разглеждане структурата на урока, който привлича вниманието на учителите, се свързва с психологическата структура на дейността. На тази основа се предлагат два главни компонента на психологическата структура на урока: разбиране и усвояване.

Значителен дял от проблематиката на психолого-педагогическите публикации е посветен на съвременни проблеми на учебния процес (29, 18, 11, 16, 30, 17, 37, 48, 31, 70, 32, 7а, 12). Тук е подчертана преди всичко ролята на кибернетичната идея за управлението на процесите в техническите и социалните системи. Обосноваването на психологическа концепция за управлението на учебната дейност е непосредствено продължение от разгръщането на този подход към учебния процес и в съветската психология. В психологията на учебния процес навлязоха непривични преди това понятия като „управление“, „права и обратна инфор-

мация", „система“, „вход на системата“, „изход на системата“, „корекции“ и др.

Положително влияние върху развитието на педагогическата психология оказа концепцията за единството на външната и вътрешната дейност и за поетапното изграждане на умствените действия. На тази основа в психологията на учебния процес се обособи проблематика, която е известна като концепция за управление на психичното развитие на обучавания човек. Тук се отделят три главни въпроса: психологическа структура на учебната дейност; управление на познавателната дейност на ученика; управление на изгълнителската, практическата дейност.

Непосредствено отношение към тази проблематика на психологията на обучението има и анализът на учебния процес като информационен процес (70). Разкриването на информационната структура на преподаваните в училище знания допринася за по-задълбоченото осмисляне на учебния процес от учителите и на тази основа — за по-рационална организация и управление на учебната дейност.

Важна област на педагогическата психология, обект на теоретически разработки и практическо внедряване в дейността на училището е възпитателното взаимодействие в ученическия колектив, взаимоотношението между учители и ученици и други въпроси на психологията на личността. На тази проблематика бяха посветени редица монографии, студии и статии (19, 38, 59, 60, 63.), чието присъствие в психолого-педагогическата литература е безспорен успех на нашата педагогическа психология.

Проблемът за социално-психологическите отношения в класа (19) не би могъл да се смята за съвсем нов в педагогическата психология. Обаче методиката на изследването му и значително по-надеждните методи на обработване и интерпретация на информацията придават на тези трудове оригиналност и висока научна достоверност.

Изискванията към училището да готви младите поколения за активно участие в производителния труд на обществото поставиха нов тип задачи и пред педагогическата психология. На преден план изпълниха задачите за своевременното и правилно професионално ориентиране на младежите и девойките към професиите в системата на материалиното производство, за формиране на готовност да се влеят в редовете на работническата класа. В това отношение педагогическата психология прави сериозни крачки. Излезните през последните няколко години публикации отразяват значителни успехи на психолого-педагогическите проучвания върху професионалното ориентиране на учащите се (61), избора на професии и формиране личността на ученика (25). В педагогическия и психологическия анализ на изискванията за училищно професионално ориентиране особено актуално звучене имат проблемите относно структурата на личността и факторите за нейното формиране (З. Иванова и И. Косев); за психологическата готовност при избора на професия (М. Михайлов), за взаимоотношението между личност и професия (Р. Трашлиев) и особено проблемите за ролята на обучението при професионалното ориентиране (Г. Пирьов).

Положително значение за развитието на педагогическата психология и особено за засилване влиянието ѝ върху връзките на училището с

живота имат проблемите на съревнователната активност (38) и психолого-геските фактори за работоспособността на ученика (27). Определено може да се каже, че с тази проблематика педагогическата психология отговори на една от големите потребности на социалистическото училище за създаване на оптимални условия за учебен труд.

В системата на изследвания на психологията на личността и социално-психологическия анализ на взаимоотношенията в колектива заслужават да бъдат отбележани по-специално проучванията за колебанията в отношението към ученето (5), за научното управление на възпитателния процес (78), за социалната обусловленост на емоционалните отношения у младежта към обществените промени в живота (63), психологията на възпитателните взаимоотношения (60). Тези изследвания имат двуяко значение. От една страна, отразяват съществуващата практика и показват реалното равнище и успехите на психологическата наука в тази област, а от друга — с помощта на по-нови методики и способи на научен анализ разкриват нови страни, чието осветяване е предстоящо.

За развитието на педагогическата психология и за още по-пълното задоволяване на потребностите на социалистическото училище с психолого-педагогически изследвания съществено допринасят и разработените дисертационни трудове. Ние не намираме за необходимо да правим обзор на всички защитени кандидатски дисертации. По-важното е в случая да се видят областите, в които са направени задълбочени, научно-обосновани, достоверни и с определен принос в науката изследвания.

По отношение на психологията на учебния процес определено постижение на педагогическата психология е задълбоченото изследване върху сравнението като психичен процес (68), индивидуализацията и диференциацията в учебния процес (7), формирането у учениците на способност за решаване на проблемни задачи (14), формиране на познавателни интереси у учащите се от помощното училище (4), ролята на словесната памет в процеса на формиране и развитие речта на слабочувящите деца и ученици (10), особености на паметта и несъзнаването в учебния процес (9), формирането на метод на умствена дейност при обучението по български език (67), формиране и усвояване на исторически понятия в началното училище (6).

В значителна степен са застъпени в дисертационни изследвания и различните области на психологията на личността. В това отношение на преден план изпъква задълбоченото проучване типовете висша нервна дейност у учениците (72), с което се поставиха основите на научно-обоснован подход към анализа на условията за изучаване поведението на ученика. По-нататъшна крачка в областта на изучаване сложното поведение на личността е изследването на сигнално-типологичните особености у децата от предучилищна възраст (49).

Определен напредък на психолого-педагогическите изследвания е и дисертационното проучване на чувството за справедливост у децата от предучилищна възраст (46), което е едно от първите в психологията на нравственото поведение. Оригинално дисертационно изследване е това за неврастеничните неврози и възпитанието на децата, с което се поставиха основите на гранична област между педагогическата психология и психиатрията (64).

Ние очертахме накратко основните постижения на педагогическата психология в укрепването на социалистическото училище и в създаването на собствени позиции на научното поприще. Извършеното през 30-те години на социален и научен възход под мъдрото ръководство и непрестанните грижи на партията е ярко доказателство за неизчерпаемите потенциални сили на социалистическото общество за развитието и разширяването на всички области на научните знания, в това число и на педагогическата психология.

ЛИТЕРАТУРА

1. Атанасова А. — Музикалното възпитание през ранната възраст, С. Наука и изкуство, 1965.
2. Атанасов Ж. — Развитието като проблем в педагогиката, Годишник на СУ, Истор. ф-т, т. XLVI, 1950.
3. Андреев Я., Б. Царев — Някои особености на вниманието у бавноразвиващите се ученици, сп. Народна просвета, 1971, кн. 5.
4. Андреев Я. — Формирование познавательных интересов у учащихся вспомагательных школ на уроке, Дисс. М. 1967.
5. Андреев М. — Колебание в отношении към учението, сп. Народна просвета.
6. Батоева Д. — Някои особености на вниманието у здрави и невротично болни деца, сп. Народна просвета, 1972, кн. 8.
7. Александров П. — Индивидуализация и диференциация на учебния процес. Дисерт. С. 1971.
- 7а. Асенов Ц. — Възникване и развитие на идеята за оперативна памет, сп. Народна просвета, 1973, кн. II.
8. Баладжиева А. — Отношение на учениците от училището за глухи деца към овладяването на словесната реч, сп. Нар. просвета, 1970, кн. 5.
9. Бехар Ж. — Вниманието на учениците в урока, С. Народна просвета, 1964.
10. Бехар Ж. — Ролята на словесната памет в процеса на формиране и развитие речта на слабочувашите деца и ученици. Дисерт., С. 1972.
11. Божков Н. — Обратна връзка в учебно-производствената практика, сп. Нар. просвета, 1970, кн. II.
12. Божков Н. — Управление на учебно-производствия процес при трудовото обучение, сп. Нар. просвета, 1973, кн. 7.
13. Вълчанов П. — Организация, ръководство и управление на училището, сп. Нар. просвета, 1973, кн. 8.
14. Гайдаров П. — Формиране у учениците способност за решаване на проблемни задачи, Дисерт. С. 1973.
15. Георгиев Л. Ст. — Творческото мислене на ученика, С. Народна просвета, 1966.
16. Георгиев Л. Ст. — Ориентировъчна способност на учениците, сп. Нар. просвета, 1970, кн. 4.
17. Георгиев Г. Бижков — Тестовете в педагогическата теория и практика, сп. Нар. просвета, 1971, кн. 6.
18. Димов Г. — Осъществяване на проблемността в обучението, сп. Нар. просвета, 1970, кн. II.
19. Десев Л. — Психология на отношенията в класа, С. Нар. просвета, 1970.
20. Добрев Т. — Формиране и усвояване на историческите знания в началното училище, Дисерт. С. 1973.
21. Желев Ст. — Някои психологически въпроси на обучението по песене в началното училище, сп. Начално образование, 1968, кн. 1.
22. Желев Ст. — Към въпроса за национното писане. Годишник на СУ. Историческо фил. ф-т, 1958.
23. Илиева А. — Активизиране на учениците в обучението по чужд език, сп. Нар. просвета, 1972, кн. 9.
24. Иванова З. — Психологически фактори на работоспособността, С. Народна просвета, 1973.
25. Изборът на професията и формиране личността на ученика, Сборник С. Нар. просвета, 1973.
26. Йорданов Д., Л. Ганчев — Проблемът за формиране на психичните функции, сп. Нар. просвета, 1973, кн. 1.
27. Йорданов Д. — Проблеми на психологическата структура на урока, сп. Нар. просвета, 1971, кн. 9.
28. Йорданов Д. — Психологическа структура на дейността и структурата на урока, сп. Нар. просвета, 1973, кн. 3.
29. Йорданов Д. — Управление на учебния процес, С. Народна просвета, 1972.
30. Йорданов Д., Д. Дармутлийска — Индивидуализирано и диференцирано изграждане на умствените действия, сп. Нар. просвета, 1970, кн. 2.
31. Йорданов Д. — За необходимостта от изграждане на оперативно мислене, сп. Нар. просвета, 1971, кн. 4.
32. Йорданов Д., В. Томова — Управление и програмиране на учебно-възпитателния процес, сп. Народна просвета, 1972, кн. 4.
33. Киселинчев А. — Въпроси на психологията в свестлината на трудовете на И. Сталин по въпросите на езикознанието и обучението на И. П. Павлов, С. Нар. просвета, 1952.
34. Киселинчев А. — Избрани произведения на БАН, т. I 1966, II 1967.
35. Коларов Ст. — Познавателният интерес в процеса на обучението — стимулатор на волевите усилия на учениците, сп. Нар. просвета, 1970, кн. 10.
36. Костов К. — Теорията на управлението и усъвършенстването на урока, сп. Народна просвета, 1972, кн. 7.
37. Костов К. — Някои проблеми на измерване ефективността на педагогическия труд и психоdiagностиката, сп. Нар. просвета, 1971, кн. 7.
38. Косев И. — Психология и педагогика на училишното съревновование, С. Нар. про-

света, 1970. 39. Маджаров А. — За знанията на учениците по аритметика на седемгодишните деца, С. Нар. просвета, 1968. 40. Мавров Г. — Възпитание на трудови умения, С. Нар. просвета, 1960. 41. Нетов Ив. — Върху някои моменти в развитието на психиката и връзката им с наследствеността, Годищник на СУ, фил. истор. ф-тет, 1950. 42. Нетов Ив. — Забравянето и неговото преодоляване, сп. Народна просв. 1960, кн. 9. 43. Нетов Ив. — Забравянето и неговото преодоляване, сп. Нар. просвета 1956, кн. I. 44. Нетов Ив. — Някои особености на учебния процес и необходимостта от онагледяване, сп. Народна просвета, 1955, кн. I. 45. Ненов Д. — Влиянието на урока по физическо възпитание върху вниманието и паметта на умствено-изостаналите ученици през следващите часове, сп. Нар. просвета, 1970, кн. 7. 46. Николов П. — Изследване на чувството за справедливост у децата от предучилищна възраст, Дисерт. С. 1972. 47. Павлов Т. — Теория на отражението, С. Наука и изкуство, 1947. 48. Танчев М. — Индивидуализация и диференциация при формиране на двигателните навици в обучението по физическо възпитание, сп. Нар. просвета, 1971, кн. 4. 49. Пеев Ст. — Изследване на сигнали-типологичните особености у децата от предучилищна възраст, Дисерт. С. 1971. 50. Пирьов Г. — Педагогическа психология, учебник за студенти от фил. истор. ф-тет, С. Наука и изкуство, 1971. 51. Пирьов Г. — Психология на учебния процес в светлината на учението на И. П. Павлов за сигналната дейност. Павловски сборник, С., БАН, кн. 2, 1953. 52. Пирьов Г., Ст. Желев — Детска и педагогическа психология, учебник за институтите на начални учители, С. Нар. просвета, 1971. 53. Пирьов Г. — К вопросу о взаимоотношении развития и воспитания детей, сп. Советская педагогика, 1957, кн. 9. 54. Пирьов Г. — Към въпроса за периодизацията на детското развитие, БАН, 1952, кн. 2. 55. Пирьов Г. — Детска психология, С. Наука и изкуство, 1950. 56. Пирьов Г. — Учебният процес в светлината на съветската психология, Училищен преглед, 1949, кн. 7. 57. Пирьов Г. — Педагогическая психология, I и II част, 1948, III ч. 1949, 4-то издание 1966. 58. Пирьов Г. — Формиране и усвояване на понятията в процеса на обучението, сп. Нар. просвета, 1955, кн. 5. 59. Пирьов Г., В. Манова, Ив. Керековски — Трудни за възпитание и обучение деца, С. Медицина и физкултура, 1970. 60. Пирьов Г. — За психологията на възпитателните взаимоотношения, сп. Нар. просвета, 1971, кн. 2. 61. Пирьов Г. — Психологическо проучване на учениците и професионалната ориентация, С. 1970. 62. Проблеми на дидактиката (под ред. на Г. Пирьов и Г. Хрусанов) С. Нар. просв., 1966. 63. Русев К. — Социална обусловленост на емоционалното отношение у младежа към обществените промени в живота, сп. Нар. просвета, 1971 кн. 6. 64. Русев К. — Неврастения невроза и възпитание на подрастващите, Дисерт. С. 1965. 65. Самодумов Т. — Същинност на учебния процес, Известия на пед. институт, С. БАН кн. I, 1950. 66. Савова К. — Обучението по граматика и умственото развитие на учениците, сп. Народна просвета, 1971, кн. 2. 67. Савова К. — Формиране метод на умствена дейност при обучението по български език в III и IV клас, Дисерт. С. 1973. 68. Стамболов Ст. — Акугулни проблеми на структурата на урока, сп. Нар. просвета, 1972, кн. 2. 69. Стамболов Ст. — Някои особености на сравнението като психичен процес през средната училищна възраст при обучението по география. Дисерт. С. 1964. 70. Стаменов Ив. — Информационни системи в учебния процес, сп. Нар. просвета, 1972, кн. 4. 71. Трашкиев Р. — Памет и несъзнавано, Дисерт. С. 1972. 72. Трифонов Тр. — Типовете висша нервна дейност у учениците, Дисерт. С. 1968. 73. Учението на И. П. Павлов и проблемът за развитието на детето, сп. Философска мисъл, 1962 кн. 1. 74. Цанев Г. — За пренасянето на знанията при професионалната подготовка, сп. Нар. просвета, 1970, кн. 7. 75. Цолов В., Панайотов А. — Ролята на паметта при овладяване на някои биологични понятия, сп. Биология и химия, 1969 кн. 2. 76. Цоневски Ст. — Философски основи на учебния процес, Годищник на СУ, Истор. фил. ф-тет, 1965. 77. Цоневски Ст. — Учението за представата и някои въпроси на обучението, сп. Нар. просвета, 1956, кн. I.

EDUCATIONAL PSYCHOLOGY AT SERVICE OF SOCIALIST SCHOOL

D. Yordanov

In the process of building of socialist school, parallel with the care of its material and organizational strengthening of a great importance was also the activity of Party and State aiming at

providing its scientific and ideological bases. Considerable part in this task took Marxist-Leninist educational psychology.

One of the main trends of the valuable help our educational system receives even now from educational psychology, consists in the large-scale studies of psychic processes within the frames of the educational process. The opinion that teacher must be aware of the characteristics of the different psychic processes in order to be able to maintain the proper organization of the educational process, is the basis of this trend. Research and applied activities in educational psychology are developing rapidly and its achievements for 30 years of People's rule are confirming the considerable progress of psychological science in our country.

ПОСТИЖЕНИЯ И ЗАДАЧИ НА ПСИХОЛОГИЯТА НА ТРУДА У НАС

TP. ТРИФОНОВ — старши научен сътрудник, кандидат на пед. науки

В рамките на развитието на психологическата наука през изминалите 30 години на народна власт психологията на труда заема особено място. Едва ли има друг клон на психологическата наука, който таък бързо да се е развили и пред който да са поставени такива трудни в практическо отношение задачи за решаване през този период.

Необходимостта от бързото развитие на психологията на труда у нас произтича от редица предпоставки, между които по-важни са следните:

1. В процеса на изграждането на социалистическото общество и особено сега, в етапа на изграждането на зряло социалистическо общество грижата за човека, за неговото израстване и развитие като основна грижа на партията и правителството наложи необходимостта от пълноценно използване на психологическата наука не само в областта на образованието и възпитанието, но и в процеса на трудовата дейност.

2. Механизацията, модернизацията и автоматизацията на производството вследствие внедряването на съвременната техника в труда, а също така и обединяването на работната сила в големи трудови колективи доведоха до необходимостта от комплексното решаване на редица въпроси, в които психологията на труда има водещо място. Интелектуализацията на труда и необходимостта от решаването на редица задачи по организацията на работата, по оценката на труда и др. определят водещото място на психологията в сравнение с другите науки и области от знанието като физиологията, хигиената на труда, ергономията и др.

3. Сравнително най-големият процент от хората, заети в трудовата дейност, също придава водещо място на психологията на труда в сравнение с другите клонове на психологическата наука.

4. Психологията на труда, решавайки редица теоретически и научно-приложни задачи, в крайна сметка се стреми да съдействува пълноценно за повишаване на обществената производителност на труда, задача от обионационален мащаб, която беше поставена и на широка основа обсъдена на Националната партийна конференция през март тази година.

Тези и редица други предпоставки у нас наложиха теоретическата разработка и практическото решаване на редица въпроси в областта на психологията на труда. Една група проблеми, върху които се насочиха усилията на психолозите у нас, се отнасят до психологията на личността на работника или по-общо до работната сила. Тук спадат проблеми като професионалното ориентиране, професионалния подбор, квалификационното майсторство, психологията на техническото творчество — рационализаторската и изобретателската дейност.

Известно е, че най-ценният капитал за едно общество е човекът, работната сила. От нейната подготовка и рационално използване зависи не само умелото използване капацитета на техниката, но и самият техниче-

ски прогрес, усъвършенстването на организацията на труда и повишаването на неговата производителност.

Бръзката между психологията на труда и работната сила се осъществява посредством разработката на проблема за психологията на личността на работника. Настъпилите изменения в съдържанието и характера на труда наложиха изучаването на психологията на личността на работника. Научно-техническият прогрес, интелектуализацията на труда, все по-нарастващите изисквания на професиите към психиката на личността поставиха за разработка широк кръг въпроси и проблеми пред психолозите у нас. Една група проблеми, отнасящи се до работната сила, включват връзката на обучението с труда и професиите или по-конкретно прехода от образоването към професията, към труда. Тук спадат проблеми като професионалното ориентиране, избора на професия, професионалния подбор и въпроса за въвеждането на младите работници в професията.

Разработката на формулираните проблеми има изключително важно значение за развитието на личността в професията и труда, за пълноценно оползотворяване на потенциалните ѝ възможности и за произвеждане на максимум продукция. Професионалното ориентиране и професионалният подбор са едни от първите проблеми, с които се слага началото на психологията на труда в световен мащаб, проблеми, които са намерили място в разработките на психолозите у нас веднага след 9. IX. 1944 г. С тяхната разработка се слага и началото на трудовата психология в България. Трябва да отбележим, че в тази насока психологията на труда е постигнала значителни успехи през 30-те години народна власт у нас. Въпроси като факторите, предпоставките и др. в професионалната ориентация на младежите и девойките стават обект на разработки още в първите години, след победата на народната власт. Практическото решаване на проблемите по ориентирането и подбора по това време се осъществява частично чрез някои кабинети за професионална консултация и в съществуваща тогава Психотехнически институт към транспорта. След прекъсване с един период от 7—8 години тази дейност се възобновява, макар и в по-ограничен мащаб в Транспортния медицински институт през 1960 г.

В сравнително по-широк мащаб започна развитието на психологията на труда през 1965 и 1966 г., когато в изпълнение на 302-то решение на МС (22 юни 1965 г.) за усъвършенстване организацията на труда се формираха първите звена по психология на труда. През това време започна да се осъществява в организирана форма професионалният подбор. Докато през 1966 г. бе създадена първата лаборатория за подбор на шофьори към ДАИ, то понастоящем са налице 9 такива лаборатории по приложна психология към окръжните болници, чийто състав осъществява професионален подбор за професиите из областта на транспорта. В тази област предстои увеличаване броя на тези лаборатории, разширяване дейността им с цел по-пълно да се обхванат въпроси, като професионалното обучение и отчасти профориентацията на младите кадри към професиите от транспорта.

Професионалният подбор понастоящем у нас се осъществява и в редица други звена като Научноизследователския авиомедицински институт, в някои лаборатории в системата на народното здраве.

С цел да се обхване по-пълно проблемът за избора на професия през последните няколко години, съгласно постановление на МС, се разви на сравнително широка основа специално изградена мрежа от звена за професионално ориентиране. Макар че професионалното ориентиране, като проблем на психологията и отчасти на педагогиката, е обект на внимание за педагогическата и отчасти детската психология, редица въпроси се отнасят и към трудовата психология. И в това отношение психологията на труда, макар и за кратко време, постигна значителни успехи. Психолози от различни звена в продължение на две години проучиха 140 професии у нас и разработиха професиограми на тези професии. Във връзка с изучаването на професиите бяха разработени и някои теоретически проблеми на професиографията, изготви се инструментариум за проучване на професиите и изгответе на професиограми.

Като разглеждаме успехите на психологията на труда в областта на предтрудовата дейност на подрастващите, ако можем така да я наречем, трябва да посочим, че при разработката на тези проблеми психологията на труда у нас се е опирала на диалектико-материалистическите постановки за развитието на личността в професията, за взаимоотношението между личност и професия и за формиращата роля на дейностите по отношение на психиката и психическото развитие на личността в професията. В социалистическото общество грижата за човека не се изразява в търсенето на човек за професията, а в цялостното проучване на човека и преди всичко подрастващия чрез професионалното ориентиране и подбор и насочването му към професии, от които обществото се нуждае и които отговарят на възможностите за най-пълноценно развитие на човека в бъдеще.

При осъществяването на професионалното ориентиране, подбора и въвеждането на младите работници в професиите и работата, пред психологията на труда и психолозите стоят редица важни теоретически задачи. Преди всичко по наше мнение следва да се издигне на висота инструментариумът, с който се осъществява ориентирането и подбора, да се застъпят колкото се може по-пълно водещите психологически показатели в професионалната дейност, като за целта по-щателно се изучават професиите. Психологическата диагностика на личността е трудно осъществима задача. Реализирането ѝ налага проучването на обекта, в случая професиите и дейностите, и задълбочено и внимателно проучване и прогнозиране развитието на личността.

По посока на работната сила психологията на труда третира и въпросите на квалификацията и техническото творчество, качеството на продукцията, разпределението и оптималното използване на трудовите ресурси както в национален, така и в регионален машаб. Психологическите въпроси на квалификацията на работната сила изискват проучването на изискванията на професиите, установяване обема и съдържанието на квалификацията, а в тази област все още малко е направено от психолозите на труда. Понастоящем в производството са създадени приблизително 400 професионални учебни центрове, в които се обучават, квалифицират и повишават квалификацията си десетки хиляди работници. А в тези центрове не работи нито един психолог или педагог. Разработката на въпросите на професионалната дидактика налага щото психолозите на тру-

да да се заемат с проучването на квалификационното майсторство, да установят необходимите умения и навици, в това число и формиращите се професионални способности у работниците. На базата на тези проучвания да се разработят въпросите на професионалното обучение и квалификация на работниците.

Не по-малко важна задача е и пручването на психологическите въпроси на рационализаторската и изобретателската дейност и на способността на първенците в производството да предават собствения си опит на другите работници. В чуждестранната литература, и преди всичко в съветската психологическа литература са налице разработки и проучвания по въпроса за техническото творчество. Психологически въпроси, като техническото мислене, наблюдателността и техническото възприятие, ролята на интуицията в изобретението и редица други проблеми все още не са намерили по-цялостно изследване и набелязване мероприятия за разширяване на рационализаторското и изобретателското движение.

Не е бил обект на внимание и въпросът за качеството на продукцията. Ако внимам по-дълбоко в същността на качествената продукция, в процеса на произвеждането ѝ, ще видим, че наред с техниката работникът играе важна роля в това отношение. Не можем да очакваме качествена продукция, без да сме проучили онези психологически компоненти в човека, чрез които той осъществява производствения процес.

В заключение относно успехите и задачите на психологията на труда и на психолозите по отношение на работната сила в социалистическо общество и преди всичко у нас трябва да отбележим, че има редица въпроси, които изискват разработка. Като започнем от връзката на обучението с труда, преминем през професионалния подбор, квалификацията, разпределението и преразпределението на работната сила по професии въз основа на изискванията на професиите и възможностите ѝ да ги усвоява, техническото творчество, въпроса за оптималното използване на наличната работна сила по пол, възраст и трудов стаж — всички тези въпроси се нуждаят от теоретически разработки и практически решения в различните отрасли на народното стопанство.

Психологията на труда през изминалите 30 години постигна успехи в областа не само на изброените по-горе въпроси, но и в областта на други кръгове от проблеми. Така например проблемите, относящи се до организацията на труда — режим, почивки, работни места, някои ергономични решения в тази област, са обект на разработки от трудовите психолози у нас. Още през 1965 г. с назначаването на първите психолози на труда, обект на внимание бяха въпроси като динамиката на работоспособността и умората и разработката на оптимални режими на труда, също така и правилно организирани почивки. Понастоящем в разработката на тези въпроси участвуват редица психолози към лабораториите в отраслевите министерства, институти и промишлени предприятия. В тези звена се разработват въпроси като установяването на работните цикли, началото и края на смените, броя и продължителността на почивките, организацията на работните места, търсят се ергономични решения. При разработката на тези въпроси психолозите на труда се обединяват с други специалисти — физиолози, икономисти, инженери и др.

Важен проблем в областта на трудовата психология, който все още не е бил обект на внимание за психолозите, е проблемът за оценката на

психическото натоварване на работника в професията. Този проблем има пряко отношение към въпроса за формирането на работната заплата, оценката и нормирането на труда. В някои страни са налице постижения при изясняването на този проблем, но у нас все още натоварването на работника в труда се оценява без участието на психологите, липсват теоретически разработки в тази насока, а и методически не е изяснено осъществяването на тази задача.

Като посочваме тези празноти в областта на трудовата психология не трябва да забравяме, че нейното развитие в по-широк мащаб започна преди 7—8 години. През тези години могат да се посочат редица успехи на трудовата психология и на психологите. Трябва да отбележим, че още през 1966 г. на Първата международна конференция по научна организация на труда, състояла се в София, бяха формулирани насоките и развитието на психологията на труда. По-късно, в резултат на практически експериментални изследвания и теоретически проучвания бяха очертани в по-широк мащаб редица от горе формулираните проблеми на психологията на труда.

Уместно е да се отбележи, че през това кратко време психологията на труда постигна успехи не само в областта на производствената дейност в различните отрасли и подотрасли, но и в редица други сфери — търговията, обслужването, даже и в областта на почивното дело. В областта на търговията се проведоха редица изследвания и курсове в продължение на няколко години за квалификация и обучение на търговски работници, психологи участвуваха в провеждането на редица мероприятия, като участие в конференции, провеждане на експериментални изследвания.

Освен в областта на промишлеността, транспорта и търговията, където бяха разработени в основни линии някои по-важни теоретически въпроси и практически решени редица задачи, психологите прекрачиха премера на традиционната трудова психология и активно се включиха в разработката на много въпроси от инженерната психология и ергономията. С участието си в международните симпозиуми по ергономия у нас и с редица теоретически разработки, а също така и с практическите решения психологите на труда, заедно с други специалисти, постигнаха значителни успехи.

Като разглеждаме някои въпроси от развитието на психологията на труда у нас трябва да отбележим, че психологите на труда бяха и все още си остават кадри на педагогиката и философията. Макар че още в първите години след създаването на звената по психология на труда, в Софийския университет се разкри специализация по психология на труда, благодарение на която една част от студентите получиха известна специализирана подготовка, все още това е твърде малко, за да твърдим, че у нас работят пълноценно подгответи психологи на труда. Грижите, които полагаха редица учреждения като МТСГ, МНЗ и други за частичната квалификация на кадрите под формата на курсове, също не бяха и не са в състояние да запълнят празнотата в подготовката на младите кадри. Тази празнота може да се запълни едва сега с разкриването на специалност по психология и специализираната подготовка, която психологите на труда ще получат в рамките на общата си психологическа подготовка.

В порядъка на изложението следва да отбележим, че през последните 7—8 години развитието на психологията на труда у нас се осъществи и благодарение на положителното отношение към тази наука на много и от най-различен ранг учреждения и ведомства. В редица от плenумите на ЦК на БКП — Декемврийския пленум, Февруарския пленум по идеологическата работа и други партийни и правителствени решения се отделя необходимото внимание за развитието на психологията на труда. Освен това важна роля в развитието на психологията на труда изиграха МТСГ, МНЗ, ЦСПС, а също така ЦК на БПС и редица други отраслеви министерства. В тази връзка психологите на труда организираха редица мероприятия, като системни курсове от лекции към промишлени предприятия, участие в конференции, свързани с организацията на труда и психологическата подготовка на низовите ръководители.

Психологията на труда завоюва позиции не само в досега изброените области и насоки, но и в областта на подготовката на кадри, като например във ВИИ „Карл Маркс“ където от 5 години се чете курс на някои специалности по инженерна психология, а понастоящем този курс се разширява, като се включва и трудовата психология към катедрата „Икономика на труда“; организиран е подобен курс по психология на труда и към следдипломната квалификация на икономистите. Но и в тази насока все още има какво да се желае.

Системен курс по инженерна психология, ергономия и промишлена естетика се чете и във Висшия машинно-електротехнически институт „Ленин“. Към него е изградена и лаборатория, която разработва редица въпроси от трудовата и инженерната психология.

Важно място в развитието на психологията на труда и в нейния експериментално-приложен характер играе и наличието на апаратура за психологически изследвания. Трудностите, които психологите на труда досега срещаха и все още срещат, постепенно се преодоляват благодарение на изградената лаборатория за разработка на апаратура за психологически изследвания към ВМЕИ „Ленин“.

Понастоящем с основание може да се посочи, че почти във всички ведомствени научноизследователски институти в областта на труда участвуват, макар и в ограничен брой, психологи при разработката на въпросите по труда. Освен в институтите, към редица промишлени предприятия, отраслеви и оперативни министерства също са изградени звена по психология на труда.

Като разглеждаме постиженията на психологията на труда у нас трябва да отбележим, че те се дължат не само на пряко работещите в областта на труда психологи, а и на най-широк кръг научни работници, професори, доценти и преподаватели от другите области на психологическата наука. Психологията на труда се разви и продължава да се развива на базата не само на трудовата дейност, но и в тясна връзка и приемственост с общата психология, експерименталната и педагогическата психология, във взаимодействие със социалната психология и други клонове на психологическата наука.

В тази връзка уместно е да отбележим и ролята на преводната литература по психология на труда, като книгата на Н. Д. Левитов — „Психология на труда“, труда на Матошек и Ружичка „Психология на

труда" и редица статии на наши и чужди автори, печатани в сборници от симпозиуми и списания — „Проблеми на труда“, бюлетина „Училищно и професионално ориентиране“ и др.

С основание може да се посочи, че развитието на психологията на труда у нас се осъществява както по линията на експерименталните изследвания, така и по линията на теоретическите разработки, защото експерименталните изследвания и резултатите от тях водят до разкриването и изясняването на психичните явления в процеса на трудовата дейност. Психологията на труда изучава психичните явления не като просто отражение на трудовия процес, а като явления, чрез които човек контролира, ръководи и осъществява трудовите си функции. Затова изследването на съдържанието, условията и организацията на труда и тяхното влияние върху психиката на личността и обратно — изследването на изменениета в психичните явления и тяхната контролираща и ръководна роля в производствения процес е базата, върху която се изгражда психологията на труда.

Връзката между психологията и труда не е едностраница, т.е. психологията не намира само приложение в трудовата дейност, а пълноценно съдействува за повишаване производителността на труда, за запазване на трудоспособността на работната сила и изграждане личността на работника. Реализирането на тези положения в областта на трудовата дейност прави психологическата наука изключително ценна за практиката и я превръща в производителна сила. Всичко това обаче изисква не само добре подгответи психологи на труда, но и добра организация на звена по психология на труда, изисква обединяване на усилията на психологите при решаването на научно-приложните задачи. Досегашният опит показва, че при разработката на даден въпрос психологите на труда успешно се справят, когато се обединят помежду си. Единичните усилия и разработки в повечето случаи не дават ефективни резултати при решаването на задачите в практиката. В това отношение има какво да се желае както по усъвършенстването на инструментариума за психологически изследвания, така и по линията на обединяване психологите на труда от различните звена при разработката на проблеми от национален и отраслеви характер.

За по-нататъшното развитие на психологията на труда у нас е осъбено на нейната приложна област следва да се реализират редица положения от организационен характер. Понастоящем, както е известно, длъжността „психолог“ е включена в щатните таблици, но наред с това е необходимо да се въведат известни стандарти, известни нормативи по отношение постъпването на психологите на труда в промишлените предприятия. Все още тяхното постъпване става по усмотрение, желание и убеденост на ръководителите на предприятията и ДСО. Необходимо е да се узакони положението на психологите в труда, примерно в промишлено предприятие от 500 до 1000 работници следва да работи 1 психолог, от 1000 до 2000—2 и т. н. Такива положения съществуват за редица други специалисти, работещи в производството и учрежденията.

Наред с това е необходимо и наложително да бъдат стандартизираны редица методики, тестове и апарати, за да могат психологите на

труда да извършват по-пълноценно своите експериментални изследвания. В някои страни, като например Чехословакия, са изградени центрове за стандартизиране на методики и тестове, след което се предоставят за ползване на психологите от практиката.

В заключение следва да посочим, че постиженията и задачите на психологията на труда у нас произтичат от постиженията на социалистическото общество. Изграждането на зряло социалистическо общество в нашата страна също поставя редица задачи пред психологическата наука, в това число и пред психологията на труда. Най-важна задача, върху която психологите на труда следва да съсредоточат своите усилия западната вързка с изграждането на зряло социалистическо общество, е използване пълноценно възможностите на психологията на труда за повишаване обществената производителност на труда. В осъществяването на тази общионационална задача психологията на труда може пълноценно да съдействува, като усилията на психологите се съсредоточат върху проблема за формирането и развитието на професионалните способности у работната сила. Повишаването на обществената производителност на труда може да се реализира не само чрез усъвършенстване на техниката и технологията, но и чрез развитие на способностите у работниците. Това е един чисто психологичен проблем, с който психологите на труда могат да допринесат за развитието и повишаването квалификацията на работниците, за увеличаване броя на рационализаторите и изобретателите, за бързо и ефектно усвояване на обществено-историческия опит с оглед развитие на професионалните способности у широките народни маси и повишаване производителността на труда. Развитието на способностите е богат и все още непълноценно използван резерв в работната сила за повишаване производителността на труда. Да се повишава производителността на труда, това ще рече да се развива и усъвършенствува личността в професията и труда, а израз на това развитие ще бъдат формиранные професионални способности и високата производителност на труда.

ЛИТЕРАТУРА*

1. Пирьов Г. Д. — Ориентиране към висшето образование, С., 1947 г. 2. Трифонов Тр. — Психологията и научната организация на труда, НИИТ, 1967. 3. Трифонов Тр. Здр. Иванова — Организация и методи на изследванията по някои въпроси на психологията на труда, МТСГ, 1967. 4. Пирьов Г. Д., Тр. Трифонов — Психологически проблеми на НОТ, изд. Техника, 1967. 5. Трифонов Тр. — Психология и производство, Профиздат, 1968. 6. Трифонов Тр. — Организация на почивките в някои отрасли на промишлеността, изд. МТСГ, 1969. 7. Трифонов Тр., Д. Йорданов — Проблеми на психологията на труда, изд. Наука и изкуство, 1970. 8. Иванова Здр. — Психология на труда, изд. Наука и изкуство, 1970. 9. Трифонов Тр., Ст. Минкова, М. Михайлов — Проблеми на психологията в търговията, Реклама, 1972. 10. Пирьов Г. Д., Тр. Трифонов, Д. Йорданов, Ст. Минкова — Инженерна психология, Профиздат, 1973. 11. Трифонов Тр. — Психологически аспекти на половия диморфизъм, сб. Използване на женските трудови ресурси в НРБ, Партиздат, 1973 г. 12. Аврамов В., Тр. Трифонов и др. — Майсторът — възпитател на трудовия колектив, Профиздат, 1973 г. 13. Стайков З., Тр. Трифонов — Методика за разработка на професиограми, НЦТСД, 1973 г. 14. Сб. Професиограми, Нар.

* Посочваме само по-значимите публикации по психология на труда.

просвета, 1973. 15. Иванова Здр. — Особености на зрително възприятие на движателната реакция и координация при работниците в машиностроенето, Известия на НИИП, 1969. 16. Иванова Здр., И. Косев — Някои психологически фактори за надеждност в работата на оператори, Известия НИИП, 1942. 17. Бонев Хр. — Транспортни медицински вести, 18. Златарев К. — Психология на летеца. 19. Хаджииванов Ат. — Безопасността на труда — психологически проблеми, сп. Проблеми на труда, 1972, кн. 8.

TASKS AND ACHIEVEMENTS OF PSYCHOLOGY OF LABOUR IN OUR COUNTRY

T. Trifonov

If compared with the achievements of the other branches of psychology for the 30 years of People's rule in Bulgaria, the achievements of psychology of labour are significant. Many theoretical problems have been worked up concerning vocational guidance, personnel selection and qualification of work power, etc. In the large field of professiography more than 100 professiogramms were elaborated. There are treatments on work-and-rest regime, some psychological questions of trade activity were investigated, and works on human factor engineering and ergonomics were published. Dozens laboratories of psychology of labour does exist now in Bulgaria, whose staffs work on applied questions of labour, as well as on theoretical ones.

СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ НА МЕДИЦИНСКАТА ПСИХОЛОГИЯ У НАС

Проф. В. МАНОВА — Институт по педиатрия към Центъра по охрана на майчинството и детството при Медицинска академия

Медицинската психология като един от новите клонове на приложната психология получи известно развитие у нас през 30-те години след 9. IX. 1944 г. В процеса на това развитие се отбележват постижения и заедно с това изникнаха и редица проблеми, които очертават пътя на перспективния ход на тази наука. За да се разбере правилно и да се оцени съвременното състояние на медицинската психология у нас е необходимо да се изяснят някои специфични особености на същността на тази научна област и също — да се разгледат условията, при които тя се развива.

Известно е, че медицинската психология е гранична наука между психология и медицина. По своята същност тя е психология, която подпомага решаването на въпроси, свързани с медицинската практика. Тя черпи своите теоретични и методологични основания от общата психология, но се развива на терена на медицината. По своя характер медицинската психология е експериментална психология; през първата половина на нашата 30-годишнина нейното развитие имаше сериозни затруднения, тъй като трябваше да преодолее подценяването на експерименталните методи в психологията.

Освен това, както често се случва при междиините научни области, проблемите на медицинската психология се разработват от различни специалисти; у нас — от психологи и от медици, предимно психиатри или от лекари-хигиенисти, главно специалисти по училищна хигиена. Липсата на медицински психологи-специалисти забави твърде много развитието на тази важна област от психологията у нас.

Трябва да се отбележи, че проучванията, които се направиха през този период в областта на медицинската психология у нас, носят своя специфичен характер — предимно психологически или предимно медицински и по-специално — психиатричен, в зависимост от специалистите, които ги разработват. Въщност лесно е да се разбере, че в сегашния период проблемите на медицинската психология биха могли да се решават най-плодотворно при едно истинско сътрудничество между психологи и лекари (и то не само психиатри!). Това се потвърждава добре и от излезлите публикации у нас през последните години.

Първи научноизследователски публикации у нас през периода на 30-те години след 1944 г., като резултат на сътрудничество между психологи и лекари — специалисти по училищна хигиена, са редица изследвания върху дневния режим на здрави и болни ученици, проведени в Института по физическо възпитание и училищна хигиена към БАН (който по-късно стана Педагогически институт, а сега — Институт по образованието, част от който мина към Хигиенния институт) през втората по-

ловина на 50-те години (след 1955 г.). Автори на тези изследвания са Здр. Иванова, Б. Янев и колектив. Почти по същото време (1957 г.) в Института по педиатрия към секцията по детска психология се създаде работна група, по инициатива на тогавашния директор на института проф. Ст. Коларов, съставена от психолози, педиатри и ревматолози. Започнаха се системни изследвания върху изменениета (непатологични) на болни от ревматични и сърдечно-съдови заболявания деца, главно с оглед установяване възможности за училищно обучение през време на лечението. В резултат на това продължително психолого-медицинско сътрудничество се явиха редица интересни публикации, които оказаха сериозно влияние върху нашата медико-педагогическа практика и по-специално в работата на детските отделения и отношението към болните деца в болниците и санаториумите. Тук трябва да се отнесат: „Внимание и умствена работоспособност у деца, болни от ревматизъм“ (18), „Влиянието на експериментален облекчен режим на обучение върху умствената работоспособност на боледуващи от ревматизъм ученици“ (19) и редица други изследвания. Голяма част от тези изследвания са докладвани на наши и международни конференции: „Отклонения в умствената работоспособност у ревматично болни деца“ (Балканска медицинска седмица, София, 1964 г.) (22), „Изменения в психиката и поведението на хронично соматично болни деца“ (Конференция по лечебна педагогия в Будапеща, 1963 г.) (25), „Резултати от приложението на облекчен режим на обучение при хронично болни деца“ (Международна конференция по профилактична медицина, Варна) (21) и пр.

Почти едновременно с изследванията върху изменениета в психиката на болни от хронични соматични заболявания ученици (главно ревматизъм и сърдечни увреждания) се проведоха редица изследвания в областта на медицинската психология при други заболявания и при по-малка възраст: „Особености на съня у рахитични кърмачета“ — Арнаудова Р. (психолог) и Р. Славова (педиатър) (2), „Динамика на съня у деца, болни от хронична пневмония — В. Кочкова (психолог), К. Шапкарева (педиатър) (16) и др.

През 1965 г. излезе монографията „Психология и възпитание на болното дете“, В. Манова (20), в което се обобщи голяма част от научноизследователската работа на медицинската психология в педиатрията. Въз основа на тези изследвания, проведени в Института по педиатрия, се създаде научна (теоретична) база за организиране и провеждане на възпитателната работа в детските болнични заведения у нас и се разработи основа за организирано провеждане на системно училищно обучение в нашите детски болници и отделения. Върху основата на тези изследвания се създаде ново отношение у лекари и целия болничен персонал към болното дете, към неговите психически потребности. За първи път у нас през 1964—65 учебна година се откриха болнични училища за обучение на децата през време на техния престой в болницата. Така се поставиха основите и се даде реален израз на специален дял в медицинската психология — психо-педагогическа рехабилитация.

Резултат на сътрудничество между психолози и лекари (педиатри и ревматолози) е и монографията „Профилактика и рехабилитация на ревматизма у децата“, в която в отделни глави, относящи се до особености в психиката и поведението на болните деца, дневния режим и др., са на-

писани от психолози-специалисти (35). През 1967 г. излезе „Медицинска рехабилитация“, в която също отделни глави в областта на медицинска-та психология са написани от психолози (28).

Това направление в нашата медицинска психология — изучаване на изменението в психиката на хронично соматично болни деца и въз основа на тях разработване на възстановителна педагогическа система (психо-педагогическа рехабилитация), при тясно сътрудничество между психолози и лекари (педиатри и ревматологи), даде своите приноси както в областта на теорията, така и в практиката на нашите детски болнични заведения. При такъв характер на сътрудничество работата продължава. През последните години в Института по педиатрия се разработиха редица медико-психологически и медико-педагогически проблеми: върху емоционалната рехабилитация (23), дислексии и дисграфии (15), особености в психиката на деца с родови травми (37) и др. Работи се също върху изменението в психиката на деца, болни от диабет, хемофилия и др. Специален проблем на психолого-медицинско изследване представляват проблемите, свързани с изменението в умственото развитие на болни от хипотиреоидизъм деца (3).

Вижда се, че всичко посочено дотук в областта на медицинската психология се осъществи и продължава да се осъществява най-ярко и определено на базата на детската психология за решаване на проблеми в педиатричната практика. Солидна основа за това е създаването на специалното направление в секцията по детската психология в Института по педиатрия — психология и възпитание на болното дете. С това още преди повече от 15 години (от 1957 г.) детската психология в медицински аспект се призна и прие като необходимост за педиатрията. Резултатите от този опит показват, че това е верният път, по който трябва да се развива медицинската психология: тясно сътрудничество между психолози и лекари, при което психологът трябва да разработва проблемите именно като психолог-специалист, лекарят — като лекар-специалист; тяхната работа трябва взаимно да се прониква, но единият специалист не бива да влиза в другата област като специалист, защото там той винаги ще си остане дилетант — и психологът в медицината, и медикът в психологията.

Развитието на медицинската психология, освен на педиатрична основа и главно при соматични хронични заболявания, се осъществява и на базата на психиатрията. В психиатричните клиники към Центъра по неврология и психиатрия отдавна работят психолози.

През 1970 г. у нас се публикува „Медицинска психология“ под редакцията на проф. Вл. Иванов, завеждащ катедра по психиатрия във Варненския медицински институт (12), написана от авторски колектив от психиатри, и две глави — от известния съветски медицински психолог В. Н. Мясищев. Книгата е интересна, вероятно е полезна за тези, за които е предназначена според самите автори — лекари и студенти-медици. Но в светлината на съвременните съващища за същността, предмета и съдържанието на медицинската психология, този труд е по-скоро психопатология в смисъда, в който този термин се определя от В. Н. Мясищев (17) и Б. В. Зейгарник (10). Психопатологията изучава най-типичните симптоми и синдроми и изследва генезиса и етиологията на психическите заболявания. Психопатологията е раздел на психиатрията, а не на медицинската психология, за разлика от патопсихологията, която е раздел

на медицинската психология. Трябва да се оцени желанието на авторите да придават на своя труд психологически аспект с двете глави на В. Н. Мясищев и с отдельяне място за описание на най-основните психически процеси; обаче точно в това описание на психичните явления е твърде очебийно отсъствието на психолог.

През 1973 г. излезе „Медицинска психология“, учебник за средните медицински кадри с автори К. Ницкевич и Д. Коларова (32). Тук са обхванати на широк фронт именно най-характерните проблеми на медицинската психология. Ако се приеме, че медицинската психология е „психология на отношение“, както някои автори я определят, то „Медицинската психология“ на Ницкевич и Коларови изцяло задоволява. Плодотворното сътрудничество между психолог и психиатър е помогнало проблемите да се разгледат здълбочено и да се изложат интересно и достъпно. Макар предназначен за средните медицински кадри, учебникът е интересен и полезен и за лекари и психологи. За сегашното състояние на медицинската психология този учебник е една придобивка. Чрез него ще се затвърди и практическата придобивка — въвеждането на медицинската психология като редовен предмет в програмата на техникумите за средни медицински кадри.

Интересна от гледище на медицинската психология е монографията „Психохигиена и психопрофилактика“, под редакцията на Ив. Темков и написана от колектив от психиатри. Проблемите са много актуални, интересни, но и тук психологическата интерпретация е слаба и надделява психиатричното третиране на проблемите (39).

Преглед за състоянието на медицинската психология у нас най-вярно можа да се направи на Втората конференция по психология през 1972 г. Изнесените доклади и съобщения в специалната секция по медицинска психология показваха, че този клон от психологията се развива и стабилизира. И тук най-многобройни и разнообразни бяха съобщенията, свързани с проблемите на медицинската психология в детската възраст: изследвания, провеждани в Института по педиатрия (2, 3, 23, 36), в катедрата по неврология и психиатрия към ВМИ, София (6, 33), Хигиеничния институт (5), Софийския университет (30) и др. Съобщения върху психолого-психиатрични проблеми (патопсихология) се изнесоха предимно от психологи и психиатри от катедрата по психиатрия при ВМИ, София (1, 29) и от катедрата по психиатрия към ВМИ — Варна (13). Част от съобщенията бяха посветени на проблемите на медицинската психология при стареенето (геронтология) (11, 14, 34).

Изобщо може да се каже определено, че медицинската психология тостепенно завоюва у нас своето място като приложна психология в медицината. Най-значително място и значение медицинската психология си извоювала досега в педиатрията. Липсата на психологи със специализирана подготовка към медицинската психология е една от причините психологът често да липсва при разработването на проблемите на медицинската психология в другите клонове на медицината.

На медицинската психология у нас предстои сериозен път на развитие. Съществените проблеми, които трябва да се решат в най-скоро време, могат да се сведат към следните:

1. Необходимо е с усилията на всички, които работят в тази област — психологи и медици, да се изясни и да се приеме с убеждение

основната същност на медицинската психология като психология, която се прилага в медицината, а не медицина, която използва психологията, когато това е необходимо.

2. Да се обединяват на тази основа усилителя на всички, които работят в областта на тази междина наука и тя да запази своя характер на гранична област между психология и медицина.

3. Да се създават кадри — психологи, специалисти по медицинска психология, които да работят компетентно в лечебните заведения.

4. Въвеждането на медицинска психология и във висшите медицински институти трябва да се смята за необходимост, от която в много голяма степен зависи да се преодолее биологизъмът в медицината, т. е на болния да се гледа като на личност, чиито преживявания и психичен живот определят в много голяма степен хода на заболяването и на лечението.

Медицинската психология у нас се развива на здравите диалектико-материалистични основи на общата психология. Следвайки пътя на развитие на съветската медицинска психология, тя изгражда своите концепции на принципите на детерминираност на психиката от външната и вътрешната среда на човека (и на болния човек) и на принципа за дялостност на човешкия организъм като сомато-психично единство. Тези схващания в психологията; дълбоко свързани и съчетани с основните тенденции на модерната профилактична и терапевтична медицина, където значението на психичното състояние на болния и отношението към него активно съдействуват, а понякога и решават хода на лечението, правят медицинската психология необходима като свързващо звено между психология и медицина.

Медицинската психология дава възможност чрез експерименталния си характер да се обогатят и познанията в общата психология за редица психологически механизми, които при здравия човек са често недостъпни за изучаване.

Така медицинската психология става все по-необходима в теоретичен и приложен аспект както за медицината, така и за психологията. Нейното пълноценно развитие през следващите години е неотложно.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арнаудов Г. Б. — Върху страха от последиците у прохождащи хемипарези. I национална конференция по психология, София, 1—3. VI. 1972 г.
2. Араудова Р., Р. Славова — Особености сна у ракитични грудни деца. Научни трудове НИИП, т. 9, стр. 45, 1965.
3. Арнаудова Р., Л. Пенева — Психическо развитие на деца с първичен хипотиреоидизъм под влияние на лечение и системни педагогически въздействия. I нац. конференция по психология, С. 4.
4. Атанасова А., Р. Арнаудова — Влиянието на музиката върху вниманието на деца, болни от хипотиреоидизъм. Психология, 1973 г. № 4.
5. Батоева Д., Божанов — Върху някои показатели на реактивността на деца от детската градина (здрави и невротично болни). I нац. конференция по психология, С. 6.
6. Бояджиева М., Д. Мурджиев — Сравнителни психологически изследвания върху характеровото развитие на израснали като единствени и неединствени деца в семейството. I нац. конференция по психология, С. 7.
7. Бехар Ж. — Родята на словесната памет в процеса на формулиране речта у слабо чувави деца. I нац. конференция по психология, С. 8.
8. Василев П., Здр. Иванова, Р. Дудулова — Проучвания върху дневния режим на ученици с хронични туберкулозни интоксикации. БАН, Инст. за физ. възпитание и училищна хигиена, кн. III, 1957, 165—178.
9. Влахийска Л. и кол. — Умствена работоспособност при възрастни хора след психическа и физическа активност. I нац. конфе-

рения по психология, С. 10. Зейгарник Б. В. — Введение в патопсихологию. Москва, 1969 г. 11. Константинов К., Иг. Петров — Психични промени при стареенето. I нац. конференция по психология, С. 12. Иванов Вл. и кол. — Медицинска психология. София, 1970 г. 13. Иванов Вл. — Върху някои психофизиологични механизми на наалудообразуването. I нац. конфер. по психология, С. 14. Иванова Л. — Психологични проблеми на пресенилната и сенилна възраст. I нац. конференция по психология, С. 15. Керековски Ив., Бр. Братанов, В. Манова — Дислексия и дисграфия — проблем на нашето съвремие. Педиатрия, 1971, т. 16. Кочкова В., К. Шапкарева — Динамика на съня у деца, болни от хронична пневмония. Научни трудове НИИП, т. 9, 1965 г. 17. Лебедински М. С., В. Н. Мясищев — Введение в медицинскую психологию. Москва, 1966. 18. Манова В., Цв. Попова и кол. — Внимание и умственая работоспособность у детей, больных ревматизмом — НИИП, Научные труды, т. 8, 1964 г. 19. Манова В., Ек. Филкова — Влиянието на експериментален облекчен режим на обучение върху умствената работоспособност на боледуващи от ревматизъм учещи. Педиатрия, 1965, № 5. 20. Манова В. — Психология и възпитание на болното дете, С., 1966 г. 21. Манова В. и кол. — Резултати от приложението на облекчей режим на обучение при хронично болни ученици. Международен конгрес по профилактична медицина и социална хигиена, Варна, 26—30. IX. 1966 г. 22. Манова В. — Déviations de la capacité du travail intellectuel chez les enfants malades de rhumatisme. В балканска медицинска седмица, С. 1964. 23. Манова В. — Емоционална рехабилитация. I нац. конференция по психология, С. 24. Манова В. — Медицинска психология. Психология, 1973, бр. 1. 25. Манова В. — Изменения в психиката на соматично хронично болни деца. Международна конференция по лечебна педагогия, Будапеща, 1963 г. 26. Манова В., Е. Брешкова — Емоциональное состояние у хронических больных учеников. Нац. конференция по школьной медицине, София, Х. 1967 г. 27. Манова В. — Детска психо-педагогическа рехабилитация. Научни обзори: Рехабилитация на деца с хронични увреждания, МНЗ, 1971 г. стр. 58—62. 28. Медицинска рехабилитация — под ред. на В. Т. Чончев и Деветашков, С., 1967, стр. 176—179; 406. 29. Мумджиева Д. — Диагностична стойност на някои психологични тестове, прилагани в психиатрията за отдиференциране на органични мозъчни увреди. I нац. конференция по психология, С. 30. Мутафов Ст. и кол. — Изследване на олигофрени деца чрез Гуденъф. I нац. конф. по психология, С. 31. Ницкевич К. — Психологически трудности при медицинското обслужване на болни с хореичен и меланхоличен темперамент. I нац. конфер. по психология, С. 32. Ницкевич К., Д. Коларова — Медицинска психология, С., 1973 г. 33. Пенушлиева Р., М. Ачкова — Тестът на Белан при неврози в детската възраст. I нац. конфер. по психология, С. 34. Петров Иг. — Психично стареене, обездвижване и активност. I нац. конфер. по психология, С. 35. Попова-Кипрова Цв., Ил. Бойкинов — Профилактика и рехабилитация на ревматизма у децата, С., 1968 г. 36. Поппандова М. — Пространствено-гностически функции у деца с церебрални парализи. I нац. конфер. по психология, С. 37. Славчев Н. и кол. — Родовият травматизъм и неговите последици. С., 1971 г., стр. 151—165. 38. Ташев Тодор — Детето. Психично развитие и болестно състояние, С., 1960 г. 39. Темков Ив. и кол. — Психохигиена и психопрофилактика, С., 1969 г. 40. Христозов Хр. — Приносът на експериментално-психологическото изследване в изучаването на детските неврози. I нац. конфер. по психология, С. 41. Христозов Хр. — Към проблема за психологичното изучаване на страхът у децата. Психология, 1973, № 3.

THE CONDITION AND THE PROSPECTS OF MEDICAL PSYCHOLOGY IN OUR COUNTRY

V. Manova

Practically speaking, medical psychology developed in our country during the 30 years after 1944, and especially in the second half of the period. Being interdisciplinary field, it is cultivated in different branches of medicine: in the field of hygiene and mostly in schol hygiene, in psychiatry, and especially developed is it in pediatrics. A considerable number of investigations

upon psychic changes in children with chronic somatic deseases (especially in rheumatic children with heart disturbances) have been carried out since 1960. On the basis of these investigations hospital schools for teaching children patients were organized.

Research work of medical psychology in pediatrics is being conducted as collaboration between psychologists and physicians, that is the only proper way of developing this interdisciplinary field. Less developed is such collaboration in neurology and psychiatry, and it is almost absent in the other branches of our medical psychology. The main reason for such condition is the deficiency of specialists. Training of specialists in medical psychology is a basic task in the farther deveopment of this branch of the applied psychology. Medical psychology should be developed more profoundly and predominantly as psychology which is practically applied in medicine.

ПОСТИЖЕНИЯ НА ПСИХОЛОГИЯТА НА СПОРТА В НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Б. ПЪРВАНОВ — старши научен сътрудник, кандидат на пед. науки, Е. ГЕНОВА —
старши научен сътрудник

Психологията на спорта в България се появи и постигна определени успехи след 9 септември 1944 г.

Мощен фактор както за цялостното развитие на НР България, така и за психологията на спорта бе помощта и системната връзка със съветските психологи, притежаващи богат научен опит и постижения в тази област (П. А. Рудик, А. Ц. Пуни, Г. М. Гагаева, О. А. Черникова и др.).

Трябва да се отбележи, че развитието на спортно-педагогическата мисъл в НРБ през изминалите 30 години не е вървяло гладко, напротив, то бе доста сложно, съпроводено с редица обективни и субективни трудности и увлечения, като: липса на подготвени кадри, липса на апаратура, опити за отъждествяване на психологията с физиологията на висшата нервна дейност, вредителството на Е. Гeron и други.

Главните етапи, през които мина развитието на психологията на спорта, са четири. Като първи етап може да се приеме периодът 1944/1950 г., който се характеризира като организационен — изграждане на катедра по психология при ВИФ „Г. Димитров“. Към края на този период (1950 г.) бе създадено второто звено — отделът по психология към ЦНИИФК, със собствена лаборатория, където се започна само изследователска дейност.

Вторият етап обхваща 1951/1959 г. В началото на този период става разделянето на ВИФ и ЦНИИФК, а заедно с това и на психологическите звена. Двете звена укрепнаха и развиха широка изследователска дейност по редица важни въпроси. През този период спортните психологи възприеха Павловското учение за висшата нервна дейност като естественонаучна основа на психическата дейност. Публикувани са редица нови трудове.

Третият етап е от 1960 до 1973 г. Той се характеризира с това, че се обединяват двата института, в това число и психологическите звена (в продължение на 8 години) и отново се разделят, като се създава научноизследователски център в системата на ВИФ „Г. Димитров“ като относително самостоятелни звена. През този период физкултурните специалисти широко навлизат в психологически изследвания. Значително се увеличава броят на аспирантите. Създадена бе лаборатория по психология на спорта към НМС с научно-приложни задачи, главно за работа с националните и олимпийските отбори. През 1963 г. бе създадена секция на спортните психологи към НМС, която през 1969 г. прerasна в Дружество на спортните психологи. Публикуват се повече и по-значителни трудове, които намират признание и в другите страни.

Четвъртият етап започна от есента на 1973 г. със създаването на Единния център за наука и подготовка на физкултурни кадри и

изграждане на едно звено от психолози, педагоги и социолози — обединена катедра.

Първите изследвания в спортната психология се отнасят до бързината на двигателните реакции (Д. Ошанин), които за спортната практика имат голямо значение. С тези изследвания се доказва възможността да се тренира бързината на двигателните реакции. Те бяха продължени (Е. Генова, Б. Първанов) при нова постановка — проследяване изменението на бързината на двигателните реакции у футболисти и гимнастици на ръка и крак в процеса на целогодишната подготовка. Установено бе, че разликата между бързината на реакциите на ръка и крак закономерно се намалява (подобрява) или увеличава в зависимост от степента на натоварването в процеса на подготовката. Тази закономерност в спорта представлява особен интерес, защото дава възможност да се контролира състоянието на тренираност, предимно за състезателите по спортните игри. Въз основа на изследвания с футболисти (В. Ангелов) при естествени условия се доказва, че бързината и точността на двигателните реакции зависят от степента на спортното майсторство, от сложността на изпълняваната задача, че бързината на реакцията зависи от еферентния компонент на двигателната реакция и др. Тези изследвания бяха продължени от други автори при психодиагностиката за някои спортове и за някои други изследователски задачи, където имат определена доказателствена стойност.

Определен успех постигнаха българските психолози и специалисти в изследване на въпроса за двигателната и равновесната усетливост (Н. Попов). Бяха проведени изследвания върху двигателната усетливост у гимнастички и върху равновесната усетливост у деца от предучилищна възраст. Изследвано бе също състоянието на равновесната усетливост у спортсти с различна квалификация, както и нейното изменение у скиори (Св. Димитрова) в целогодишната подготовка. Бяха проведени периодични изследвания за ефекта на заниманията на студентите от ВИФ върху равновесната усетливост (Н. Попов), както и за изменението на равновесната усетливост у алпинисти преди и след изкачване на скали (Б. Маринов) и относно възможността за повлияване на същата усетливост у възрастни хора посредством специализирани физически упражнения (Л. Петров).

По въпроса за проучване темпа на движенията нашите психолози и специалисти също имат определени успехи. Бяха разкрити някои закономерности между равномерността и темпа на движенията, между оптималния темп и индивидуално-типологическите особености и др. Установено бе също така, че е възможно да се подобри темпът на движение у умствено закъснелите деца (Д. Ненов), като се прилагат в заниманията с тях специални физкултурни упражнения. Проучена бе възможността максималният темп на движение да бъде използван като показател за тренираност (Н. Попов) и като показател на мобилизационна готовност (Ф. Генов). Изследвана бе също динамиката на темпа на движенията у борците в процеса на подготовката във високопланински условия (Ф. Генов, Е. Генова), ролята на музикалния съпровод (Е. Попова) и др.

Съществен е приносът на българските психолози по въпроса за ролята на съсредоточаването на вниманието в спорта. В изследванията с щангисти при лабораторни и състезателни условия се разкриха някои

закономерности и особености на съсредоточаването (Ф. Генов). В областта на лекоатлетическите дисциплини (Е. Генова) също при големи състезания бяха установени същите закономерности, а наред с това и някои нови и редица особености, произтичащи от характера на самите дисциплини. Редица подобни изследвания бяха проведени и в други дисциплини: в баскетбола (Св. Димитрова) при изпълнение на наказателните удари, във волейбола (Б. Първанов и Н. Попов) при изпълнение на началните удари, във футбола при ударите по топката в статично положение (Б. Първанов, А. Такев), в гимнастиката при изпълнение на упражненията на различните уреди (В. Пировски), при спортното ориентиране (Б. Маринов, Ив. Янакиев), върху ефекта на физкултурните занимания при възрастни (Св. Димитрова, А. Димитрова) и др. Бяха установени следните по-съществени особености и закономерности на съсредоточаването: подготовкителна, същинска и контролна фаза, индивидуално оптимално време, граници на колебание на вниманието, зависимостта на продължителността на съсредоточаването от силата и значимостта на дразнителя, факторите, които обуславят съсредоточаването в състезанието, и др.

Основно положение е, че възприятията и представите на спортистите за предстоящата дейност имат важно значение за правилното ориентиране в нея. Първите изследвания у нас бяха с футболисти (В. Ангелов) и имаха за цел да се установи каква връзка съществува между точността и бързината на зрителните възприятия и насочване на топката в цел. Тези изследвания бяха продължени от същия автор по отношение преценката на разстоянието в дълбочина в процеса на подготовката. Бяха проведени изследвания (Б. Първанов) за отражението на осмислеността на възприятията за игровите ситуации върху точността на ударите по топката у футболистите и се установи, че между тези прояви съществува определена зависимост. Убедително се доказа по експериментален начин, че точната двигателна представа у гимнастичките оказва положително влияние върху тяхното изпълнение (В. Пировски). Освен това представата се използва като метод (Ф. Генов) за определяне насочеността на съзнанието и мобилизиционната готовност на спортиста пред трудни действия. При обучението по лека атлетика са използвани (К. Димитров) контрастът и изключването на зрителната ориентировка при максимално напрежение в бяганията, двигателните илюзии, различно получаваната и преработваната информация от футболистите (Н. Попов, Г. Янков) в зависимост от поста, на който играят, и др.

Българските спортни психолози са проучвали и такъв важен и същевременно много сложен въпрос, а именно въпроса за мисленето в спорта или тактическото мислене. Изследвани бяха (Е. Генова) насочеността и съдържанието на мисленето у лекоатлети преди и през време на състезанието, както и продуктивността на умствената дейност у спортистки по художествена гимнастика в обикновено състояние и мобилизиционна готовност (Ф. Генов). Проучвана бе също така и умствената активност у баскетболистки (Л. Борисова), както и диалектическата връзка между индивидуалното и колективното тактическо мислене (Б. Първанов), етапите на неговото проявление у състезателите по спортни игри. Специални изследвания са проведени (Б. Първанов, А. Такев) за проучване точността и бързината на мисленето у футболистите от майсторска класа. Направен бе анализ върху ролята на тактическото мислене в спортната дей-

ност (Я. Янчев), както и върху ролята на състезателното мислене в игра-
та без топка във футбола (А. Такев) и програмиране на решението у
баскетболисти (В. Янев).

По такъв важен въпрос на психологията на спорта, какъвто е въ-
просът за предстартовите и стартовите състояния, българските психоло-
зи имат също някои успехи. Проучвани бяха особеностите на предстар-
товите състояния у борци и лекоатлети (Е. Генова) в зависимост от ма-
щаба на състезанието с помощта на словесния експеримент. Проучван
бе (Б. Първанов) ефектът на различното словесно въздействие върху
спортистите в стартово състояние. Разкрито бе (Е. Генова) отрицателно-
то въздействие върху стартовото състояние на лекоатлетите при неан-
временно започване на състезанието. Проучван бе (Св. Димитрова, Ил.
Хаджийски) и въпросът за преждевременното излитане и закъсняване на
старта у лекоатлети.

По разработката на въпроса за моралната и волевата подготовка на
спортистите нашите психологи и специалисти дадоха също своя принос.
Бяха проведени изследвания (Б. Първанов) върху цялостното изграждане
на моралния облик на българските спортисти. Проучвани са отделни
страни в моралната подготовка, като същността и изграждането на съз-
нательната дисциплина, спортното трудолюбие (Б. Първанов, Н. Попов),
ролята на патриотизма за спортните успехи, моралният облик и поведе-
нието на спортистите през погледа на треньора (Л. Панайотова), концеп-
циите на треньорите по футбол за моралната и волевата подготовка (Б.
Първанов, А. Такев). Бяха изяснени някои теоретически положения и за
волевата подготовка на спортистите, за структурата на някои волеви ка-
чества и тяхната взаимовръзка с моралните (Ф. Генов, Цв. Димова, Г.
Якимов), върху същността и стимулацията на волевите усилия (Б. Пър-
ванов, Е. Генова, Н. Попов, Цв. Димова, Е. Попова), класификацията на
трудностите като основа на волевата подготовка за различните спортни
дисциплини (Г. Атанасов, Ф. Генов, Цв. Димова, Н. Попов, А. Такев, Св.
Димитрова, Ю. Мутафова, К. Златарев и др.), формирането на колек-
тивната воля (Б. Първанов, А. Такев), изграждане увереността в собстве-
ните сили (Е. Генова, Р. Петров) и др. Беше публикувана монографията:
„Някои основни въпроси от психологията на спортните игри“ от Б. Пър-
ванов.

По основния и особено актуален въпрос за психологическата под-
готовка българските спортни психологи и специалисти също постигнаха
определен успехи. Направени са успешни опити за изясняване същността
на психологическата подготовка (Б. Първанов, Н. Попов, Ф. Генов,
Св. Димитрова, К. Димитров, Е. Генова и др.). Проведени са и редица
изследвания за диагностициране на общата и предсъстезателната, моби-
лизационната готовност по редица спортни дисциплини. Бяха направени
широки проучвания за ролята на автогенната тренировка (Е. Генова,
М. Банков и И. Ковачев) и за психологическата самоподготовка на спор-
тистите (Н. Попов, А. Тодоров). Разработват се и въпросите за особено-
стите на психологическата подготовка по отделни спортни дисциплини
(Цв. Димова, И. Ковачев, Е. Жечев), за ефекта на високопланинската под-
готовка върху психическите функции на спортистите, ролята на самооценките
на собствените възможности у лекоатлетите (Е. Генова, Ив. Ива-
нов, М. Панчев), за особеностите на самооценките за мускулното усилие

на спортиста (Ф. Генов). Излезе от печат интересната книга: „Мобилизационната готовност на спортиста“ (Ф. Генов).

Определена заслуга имат българските психологи по разработката на важния въпрос за психическата устойчивост и неустойчивост. Направиха се проучвания върху същността, механизма, показателите, факторите за нарушение и възстановяване, както и върху особеностите в отделните дисциплини. Бяха проучени редица големи състезания, с оглед проявленето на психическата устойчивост през време на спортната борба (Б. Първанов, Е. Генова, А. Такев). Проведени бяха някои експериментални изследвания и бе направен опит за теоретическо изясняване на въпроса за взаимовръзката на психическата устойчивост с психологическата подготовка, както и за възможността за тренировка на психическата устойчивост. Бяха публикувани следните книги: „Автогенната тренировка в спорта“ — Е. Генова, „Проблеми на психическата подготовка на алпиниста“ — Г. Атанасов, „Идеологическата подготовка на спортиста“ — Н. Попов.

Проведени са редица изследвания във връзка с психологията на детско-юношеския спорт и училищното физическо възпитание. Установени са някои психологически закономерности в областта на психомоториката на обучаващите се — точността на зрителните възприятия и двигателната усетливост, бързината на двигателните реакции и др. у футболистите (Б. Първанов), у лекоатлетите (Е. Генова, Н. Попов, В. Стоянова), у плувците (Св. Димитрова, Св. Славчева), у децата от предучилищна възраст, за спортните способности и подбора във футбола (Г. Гешев), по проблема за спортния подбор и ориентация (Н. Попов, Е. Генова) и др.

У нас се състоя и специална международна научна конференция с актуална тематика — психологически проблеми на двигателното обучение и психологически проблеми на развитието и възпитанието на подрастващите със средствата на физическото възпитание, както и психологически проблеми на подбора и спортната специализация и психологически проблеми на тренировката на деца и юноши. Беше публикувана книгата: „Психологически проблеми на физическото възпитание в училище“ — Св. Димитрова.

По въпроса за психологията на спортния съдия, област, в която изследванията са твърде малко, българските спортни психологи и специалисти извършиха някои интересни изследвания. Бяха проучени специфичните особености в психиката на спортния съдия по някои дисциплини (футбол — Б. Първанов, Г. Аджаров, А. Такев, бокс — Е. Жечев, хандбал — Д. Давидов, лека атлетика — М. Квартирикова и др.). Проведени са и експериментални изследвания върху психическата дейност на спортния съдия (Н. Попов, В. Стоянова), както и социално-психологически изследвания за футболното съдийствуващие (Б. Първанов, А. Такев, Г. Аджаров). Разгледана е също възпитателната роля на спортното съдейство (Я. Янчев).

И в областта на спорта у нас с нарастващо темпо се провеждат социално-психологически изследвания. Вече има редица проучвания във връзка с взаимоотношенията в спортния колектив (Б. Първанов, Л. Йоргова, Л. Панайотова), за сплотеността на спортния колектив (Ю. Мутафова), за съгласуваността на колективните действия (Б. Първанов, А. Такев, Ив. Гамански), за влиянието на активния отпуск у студентите (К. Карагоюрова), за спортните интереси на студентите (Т. Шабанска), за появяването

та на интереси към спорта (Н. Попов), за ефективността на психологическата подготовка на отбори от групата на майсторите, за психологическите особености на управлението на учебно-тренировъчния процес (Св. Димитрова), за клубното чувство (А. Такев), за психологическите особености на атаката, за мотивацията и промяната на клубната принадлежност (А. Такев), за взаимовръзките във футболното състезание (Ф. Генов, А. Такев), за проблемите на възпитателните взаимоотношения в спортния колектив (Л. Панайотова) и др.

Друг показател за научните постижения на българските спортни психологи и специалисти по психология на спорта са защитените дисертации: кандидатски — Г. Атанасов, Б. Първанов, Ф. Генов, Св. Димитрова, Ю. Мутафова, Цв. Димова, В. Янев, В. Пировски и докторска — Ф. Генов.

Наличието на някои успехи в областта на психологията на спорта у нас е очевидно. Като характерна особеност на спортната психология в България може да се посочи нейният експериментален характер и тясната и връзка с практиката. Същевременно постигнатото не може да ни задоволява, защото потребностите на практиката са далеч по-големи. Затова досегашните успехи могат да послужат като основа за по-значителни постижения в близко бъдеще. Актуални въпроси, които според нас изискват незабавна разработка, са: 1) структура и изграждане личността на спортиста; 2) психологическите основи на спортния колектив; 3) психология на масовата физкултура; 4) оптимизиране управлението на психологическата подготовка по отделните спортове и др.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ангелов В. — Ориентировката на футболиста при насочване на топката в цел, в кн. Научни проблеми на футболната игра, 1961, с. 60—89.
2. Атанасов Г. — Проблеми на психичната подготовка на алпиниста, С., 1971 г.
3. Банков М. — За механизма на автогенината тренировка, сп. Въпроси на физ. култура, 1969, 14, 4, с. 240—243.
4. Борисова Л. — Изменения в компонентите на умствената активност на баскетболистите при умора, сп. Въпроси на физ. култура, 1971, 16, 6, с. 336—339.
5. Генова Е., Б. Първанов — Ефектът на тренировката върху двигателните реакции у спортстите, сб. Начина сесия на ЦНИИФК и ВИФ „Г. Димитров“, изд. Физкултура, 1953, с. 345—368.
6. Генова Е. — Проучвания върху продължителността на съследоточаването у лекоатлети на XVII олимпийски игри, сб. XVII олимпийски игри, 1961, с. 57—75.
7. Генова Е. — Закономерности при представртото състояние у лекоатлети, сб. Обединена научна сесия на НМС при ВКФС, ЦНИИФК и ВИФ, с. 223—237.
8. Генова Е. — Някои промени в латентния период на словесните реакции в представртото състояние у борците, сб. Научни трудове на ЦНИИФК, 1959, т. II, с. 166—177.
9. Генова Е., Р. Петров — Формиране увереност в собствените възможности у борци, сб. Актуални проблеми на психологията на спорта, 1968, с. 345—360.
10. Генова Е. — Влияние на повишаването и намаляването на резултатите върху увереността за постигане на по-високи постижения при тренировки на дълъг скок, сб. Трудове на ВИФ „Г. Димитров“, 1963/1964, 7, 4, с. 34—51.
11. Генова Е. — Автогенината тренировка в спорта, С., 1970.
12. Генова Е., Н. Попов — Ролята на автогенината тренировка в управлението на психологическата подготовка на спортсти при тренировка, сп. Въпроси на физ. култура, 1972, кн. 2.
13. Генова Е. — Проучвания върху увереността в собствените възможности (самооценката) преди състезание у лекоатлети, Трудове на ВИФ, 1964/65, т. VIII, кн. 1, с. 8—16.
14. Генова Е. — Особености в нивото на предварителните самооценки у лекоатлети в процеса на състезателния период, Трудове на ВИФ, 1966, т. IX, кн. 4, с. 28—41.
15. Генов Ф. — Мобилизационната готовност на спортсти, С., 1972.
16. Генов Ф. — Съследоточаването на състезателите по вдигане на тежести на XVII олимпийски игри — 1960 г. в Рим, сб. XVII олимпийски игри, 1961, с. 166—186.
17. Генов Ф. — Волевата подготовка на спортсти, С., 1965.
18. Генов Ф. — О трудностях в спорте и их классификации, сп. Вопросы пси-

хологии, 1968, кн. 1, с. 42—50. 19. Генов Ф. — Спортивная подготовка и ее ведущая сторона в различных видах спорта, сп. Теория и практика физ. культуры, 1965, кн. 9, с. 63—67.²⁰ 20. Генов Ф.; А. Такев — Някои въпроси на взаимовръзките във футболната игра, сп. Въпроси на физ. култура, 1970, 15, 12, с. 763—768. 21. Димитров К., С. Димитрова — Психологическая подготовка на лекоатлета, сб. Актуални проблеми на психологията на спорта, 1968, с. 265—283. 22. Димитрова С. — Промени в психомоториката (сензомоториката) на скюори-слаломисти под влияние на спортната дейност, сп. Въпроси на физ. култура, 1965, 10, 7, с. 414—418. 23. Димитрова С. — Съсреточаване на вниманието при изпълнението на наказателните удари в баскетбола, Юбилеен сборник на ВИФ „Г. Димитров“, 1962, с. 203. 24. Димитрова С., А. Димитрова — Колебания и устойчивост на вниманието у лица над 60-годишна възраст и въздействието на редовните физкултурни занимания, сб. Международна научна конференция, посветена на физическата култура и спорта при хора в средна и напреднала възраст, 1966, с. 111—129. 25. Димитрова С., Ю. Мутафова — Трудностите в баскетболния спорт и свързаните с тях особености на волевата подготовка на баскетболиста, сб. Международна научна конференция по въпросите на психичната подготовка на спортиста, 1970, с. 314—325. 26. Димитрова С. — Психологически проблеми на физическото възпитание в училище, С., 1971.²⁷ 27. Димитрова С. — Психологически особености на управлението на учебно-тренировъчния процес в спорта, сб. Международна научна конференция по въпросите на организацията и управлението на тренировъчния процес, С., 1972, с. 282—287.²⁸ 28. Димова Ц.в. — Волевата подготовка на състезателите по спортна гимнастика, С., 1972. 29. Димова Ц.в. — Изследвания върху трудностите в гимнастиката и средствата за борба с тях, Трудове на ВИФ „Г. Димитров“, 1964/1965, 8, 1, с. 44—51. 30. Златарев К. — Психологически проучвания върху трудностите на парашутния спорт, сп. Въпроси на физ. култура, 1965, 10, 4, с. 232—266. 31. Иванов И.в. — Възрастови особености в пивото и характера на самооценката при физически упражнения, Трудове на ВИФ „Г. Димитров“, 1970, 13, 2, т. II, с. 331—341. 32. Иванов И.в. — Ниво и характер на самооценките при скок на дължина и хвърляне на малка топка в началото и края на учебната година, сп. Въпроси на физ. култура, 1971, 17, 6, с. 371—375.³³ 33. Ковачев И. — Методите на психосоматичното въздействие — средство на съвременния учебно-тренировъчен процес, сп. Въпроси на физ. култура, 1972, 17, 2 с. 118—120. 34. Маринов Б. — Някои изследвания върху равновесната усетливост и координацията на движенията при алпийски изкачвания на стени, сп. Въпроси на физ. култура, 1966, 11, 1, с. 40—43. 35. Маринов Б., И. Янаев — Някои изследвания върху концентрацията и устойчивостта на вниманието при състезателите по ориентиране, сб. Първа научно-методична конференция по въпросите на туризма, алпинизма и пещерното дело, 1962, с. 122—131. 36. Мутафова Ю. — Особености на управлението на тренировъчния процес с оглед структурата на взаимоотношенията между членовете на спортния отбор, сб. Международна научна конференция по въпросите на организацията и управлението на тренировъчния процес, 1972, С., 295—300. 37. Панайотова Л. — Опит за социално-психологическо изследване на взаимоотношенията в спортивния колектив, Трудове на ВИФ „Г. Димитров“, 1970, 13, 2, ч. II, с. 369—378. 38. Панчев М. — Самооценка на промените във физическото състояние при тренировъчните и състезателните натоварвания, сб. Международна научна конференция по въпросите на организацията и управлението на тренировъчния процес, С., 1972, с. 302—308.³⁹ 39. Попова Е. — Изследвания върху ролята на музиката при стимулиране на волевото усилие, сб. Международна научна конференция по въпросите на психичната подготовка на спортиста, 1970, с. 176—187. 40. Пировски В. — Предварителното съсреточаване на вниманието у гимнастите от висшите разреди, сп. Въпроси на физ. култура, 1967, 12, 12, с. 724—747. 41. Пировски В. — Изследване точността на движенията на ръцете на проектоолимпийския отбор по спортна гимнастика, жени в условията на променящи се предварителни представи за движенията, сп. Въпроси на физ. култура, 1968, 13, 9, с. 563—568. 42. Попов Н. — Сигналино-ответната функция на вестибулярния апарат в условията на продължителна физкултурна и спортна дейност, Трудове на ВИФ „Г. Димитров“, 1967, 10, 3, с. 55—66.⁴³ 43. Попов Н., Г. Яиков — Нормативи за оценка скоростта на възприемане и преработка на информацията у футболисти, изработени по метода на персентилите, Трудове на ВИФ „Г. Димитров“, 1970, 13, 2, ч. II, с. 291—301. 44. Попов Н., Н. Кръстев — Възрастовите и половите различия в отношение към трудностите в хандбала и тяхното преодоляване, сб. Международна научна конференция по въпросите на психичната подготовка на спортиста, 1970, с. 223—232.⁴⁵ 45. Попов Н. — Въпроси на психичната подготовка на волейболиста, сб. Актуални проблеми на волейбола, С., 1966, с. 43—61. 46. Попов Н. — Идеологическата подготовка — основа на цялостната подготовка и възпитание на спортиста, С., 1973. 47. Попов Н., Е. Генова — Теоретико-методологически основи на спортния подбор и някои психологически изисквания, Трудове на ВИФ

„Г. Димитров“, 1967, 10, 4, с. 121—130. 48. Попов Н. — Формирането на интереса към спорта, Трудове на ВИФ „Г. Димитров“, 1964/1965, 8, 2, с. 40—47. 49. Първанов Б., Н. Попов — Влиянието на някои фактори върху съследоточаването на вниманието у волейболистите при изпълнение на началните удари, Трудове на ВИФ „Г. Димитров“, 1963/1964, 7, 4, с. 67—84. 50. Първанов Б., А. Такев — Особености на съследоточаването у футболистите при изпълнение на ударите по топката в статично положение, Трудове на ВИФ „Г. Димитров“, 1966, 9, 1, с. 29—41. 51. Първанов Б. — Ролята на осмислеността на зрителните възприятия у футболистите при игрова обстановка, Трудове на ВИФ „В. Димитров“, 1963/1964, 7, 4, с. 52—66. 52. Първанов Б., А. Такев — Проучване на мисленето у футболистите от групата на майсторите, сп. Въпроси на физ. култура, 1971, кн. 6. 53. Първанов Б. — Изследвания за благоприятното и неблагоприятното въздействие на словото върху спортиста в стартовото състояние, сб. ЦНИИФК, 1959, т. II, с. 151—165. 54. Първанов Б. — Формиране и възпитание на моралните и волеви качества у физкултурните и спортните, сб. ЦНИИФК и ВИФ „Г. Димитров“, 1953, с. 91—137. 55. Първанов Б., Е. Генова, Н. Попов — Въздействието на някои фактори върху волевото усилие при различна по характер работа, сб. Юбилейна научна сесия на ВИФ „Г. Димитров“, 1962, с. 20. 56. Първанов Б., А. Такев — Проучване на трудностите във футбола като основа на волевата подготовка, сп. Въпроси на физ. култура, 1966, кн. 5, с. 312—316. 57. Първанов Б., А. Такев — По въпроса за колективната воля при спортните игри, сб. Международна научна конференция по въпросите на психическата подготовка на спортиста, 1970. 58. Първанов, Б. — Някои основни въпроси на психологията на спортните игри, С., 1966. 59. Първанов Б. — Основни въпроси на психологическата подготовка на спортиста, сб. Психология, социология, педагогика и спорт, 1971, с. 9—32. 60. Първанов Б., Е. Генова — Някои наблюдения върху психическата устойчивост на отборите по финалия кръг на Х европейско първенство по баскетбол за мъже, сп. Въпроси на физ. култура, 1958, кн. 1, с. 54—59. 61. Първанов Б., А. Такев и Г. Аджаров — Изследвания върху дейността на футболните съдии, Трудове на ВИФ „Г. Димитров“, 1968, 11, 1, с. 434—449. 62. Такев А. — Състезателското мислене в играта без топка, бюллетин За ярки комунистически добродетели, 1973, кн. 11, с. 35—50. 63. Такев А. — Същност, формиране и устойчивост на клубното чувство, бюллетин За ярки комунистически добродетели, 1973, кн. 12. 64. Такев А. — Мотивацията и промяната на клубната принадлежност, б. За ярки комунистически добродетели, 1974, кн. 3. 65. Такев А. — Опит за психологическа обосновка на футболната атака, сб. Международна научна конференция по въпросите на организацията и управлението на тренировъчния процес, 1972, с. 325—331. 66. Янев В. Х., А. В. Родионов — Психологическо изследване на способностите на баскетболистите, сп. Теория и практика физ. културы, 1970, кн. 11. 67. Янев В. Х. — Исследование эффективности индивидуальных тактических действий в нападении и средств рационализации выбора решений при совершенствовании баскетболистов, автореферат, канд. диссертация, М., 1971.

THE ACHIEVEMENTS OF SPORT PSYCHOLOGY IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF BULGARIA

B. Parvanov, E. Genova

The authors are showing the stages of development of sport psychology in the People's Republic of Bulgaria. The main problems studied are mentioned, such as: motor reaction time, kinesthetic and balance sensitivity, perception and image exactness and meaningfulness, concentration of the attention, specificity of thinking in sports, pre-start and start states, moral and volitional preparation, psychological preparation of sportsmen, psychic stability in competition, psychology of children- and-youth sport, psychology of football referee, problems of social psychology in sport etc.

ПСИХОЛОГИЯТА НА УПРАВЛЕНИЕТО У НАС

П. ВАСИЛЕВ — кандидат на пед. науки

Бурното развитие на научно-техническия прогрес предизвика усилено разрастване на отделните науки и на техните клонове. Развитието на кибернетиката, теорията на системите, теорията на информацията и др. породи създаването на редица нови клонове в познатите ни науки, един от които е и психологията на управлението.

Психологията на управлението се занимава с изучаване психологическите аспекти на дейността на ръководителите в различните сфери и нивà на социалното управление. Нейните основни дялове са: психологията на ръководителя и психологията на ръководените в трудовите колективи.

През 1970 г. за пръв път у нас бе създадено специално звено по психология на управлението с откриването на Института за социално управление към Академията за обществени науки и социално управление при ЦК на БКП. То обоснова задачите на курса по психология на управлението към АОНСУ и започна незабавно да провежда изследвания върху структурата от качествата на ръководители от различни сфери и нивà на социалното управление. Резултатите от изследването послужиха като основа за подготовката на курс от лекции, който започна да се чете още през учебната 1971/72 година във ВУЗ на Академията за обществени науки и социално управление.

Основното, което характеризира дейността на звеното по психология на управлението към Академията, е целенасочената изследователска работа за изучаване психологическите особености на социалното управление у нас. Едновременно с това, то се свърза с редица партийни комитети (окръжните комитети на БКП във Видин и Пловдив, Районния комитет на БКП по транспорта в София) за провеждане на конкретни социално-психологически изследвания.

Във връзка с разгръщането на учебната работа във ВУЗ и ЦУРК на АОНСУ бе създадена учебна лаборатория по психология във ВУЗ и психологически кабинет за изследване дейността на ръководителя по време на управлческата му дейност към ЦУРК на АОНСУ.

Този бърз развой на звеното по психология на управлението у нас не би бил възможен без правилно взетия курс от Централния комитет на БКП (още на Юлския пленум — 1968 г.) за поставяне на допълнителни изисквания към ръководните кадри, а именно: „Да изучават настроенията, предложенията и мненията на колективите, които ръководят, да знайт техните нужди и интереси, да се съобразяват с механизма на действие на неикономическите фактори върху производството и другите области на живота (социална психика, морал, бит, културно-естетически интереси)“¹.

¹ Т. Живков — Основни насоки за по-нататъшно развитие на системата на управление на нашето общество, БКП, 1968, с. 105.

Трябва определено да изтъкнем, че това положение, което залегна и в Програмата на нашата партия, изигра решаващо значение за правилното ориентиране на ръководните кадри към въпросите на психологията изобщо и по-специално към психологията на управлението. Доказателство за това е нарасналият интерес към лекциите по психология на управлението, които се четат както в Академията, така и в редица вечерни партийни университети (Варна, Плевен, София, Кърджали, Димитровград, Хасково, Толбухин) от сътрудниците на звеното по психология на управлението.

Проведено бе проучване върху социално-психологическите фактори за повишаване производителността на труда в промишлеността на Пловдивски окръг (15, 24, 25, 26).

Изследвани бяха педагогическите и политическите функции на ръководителите от транспорта в София (18).

Макар и за кратък период, групата по психология на управлението разработи конкретни проблеми.

Преди всичко, сътрудниците от звеното се насочиха към разработването на един от най-съществените и важни проблеми на психологията на управлението — изследване психологическите аспекти на управленческата дейност и на структурата от качества, необходими на ръководителите в различни сфери и нива на социалното управление. В това отношение вече излязоха редица трудове на сътрудници от групата. Най-основният труд е обширната монография на Ф. Генов „Психологически аспекти на управлението“ (8), в която той излага теоретическите основи на психологията на управлението като наука и основните структури от качества, нужни на ръководителите от различни сфери и нива на социалното управление.

На отделни въпроси, свързани със структурата на дейността и качествата на ръководители от отделни сфери и нива на социалното управление, са посветени редица студии (16, 19, 22, 23).

Освен това бяха разработени и някои по-специални психологически проблеми, свързани с дейността на ръководителите — мотиви за избор и осъществяване на управленческата дейност (2), особености на емоционалните състояния в процеса на управленческата дейност (17), някои страни на психологията на контакта между ръководители и ръководени (10), специфични трудности в дейността на ръководителите (29).

Специални изследвания бяха посветени на педагогическите функции на стопанските ръководители (3,18).

Друг голям проблем на психологията на управлението, който усилено се разработва от звеното, е проблемът за психологията на трудовия колектив. Във връзка с установяване неформалната структура на трудовия колектив и нейното значение при управленческата дейност бяха направени редица изследвания чрез социометрична методика (12,34).

Факторите и параметрите на социално-психологическия климат в трудовия колектив бяха проучени от Ф. Генов (15), Ив. Иванов (24), Хр. Костадинчев и В. Аврамов (30). Конфликтните ситуации във взаимоотношенията между ръководители и ръководени се разработват от П. Василев (4, 7), а въпросите за адаптацията на новите работници към условията на трудовия колектив от Здр. Грозданова (27, 28). На някои

теоретични въпроси, свързани със социално-психологическия климат, се спира С. Симеонов (36).

Наред с тези специални разработки, трябва да посочим и някои публикации, които са посветени на проблеми, граничещи с психологията на управлението или разработващи само отделни нейни страни. Интересна е монографията на В. Михайлова, разглеждаща философските основи на проблемите на социалната психика и социалното управление (32). На отделни въпроси, свързани с психологическите аспекти на управлението, са посветени и три от разделите на монографията на Тр. Трифонов и Д. Йорданов — „Проблеми на трудовата психология“ (35). Отделни въпроси на психологията на управлението засяга и К. Макрелов в книгата си „Ръководителят и НОТ“ (31).

При все че психологията на управлението у нас има кратка, едва четиригодишна история, тя направи своите решителни първи крачки и имаме основание да смятаме, че ще се развива като един изключително важен клон на психологията.

ЛИТЕРАТУРА

1. Василева М. — Върху мотивацията при обучението на кадрите, сб. Психология и управление, изд. АОНСУ, 1973 г.
2. Василев П. — Относно мотивите за избор и осъществяване на управленическата дейност, сб. Психология и управление, изд. АОНСУ 1973 г.
3. Василев П. — Ръководителят като възпитател, сп. Ново време, кн. 6/1972 г.
4. Василев П. — Конфликтни ситуации при взаимоотношенията между ръководители и ръководени, Научни трудове на АОНСУ, № 67, 1974 г.
5. Василев П. — Психология на бита, изд. АОНСУ, Серия А, бр. 3, 1971 г.
6. Василев П. — Педагогически проблеми при социалното планиране, сб. Национална конференция по социалното планиране — Варна, 1973 г., 29—31 май.
7. Василев П. — Партийната група и конфликтните ситуации в колектива, сп. Партиен живот, кн. 5/1974 г.
8. Генов Ф. — Психологически аспекти на управлението, Партиздат 1974 г.
9. Генов Ф. — Психология и управление, сб. Психология и управление, изд. АОНСУ, 1973 г.
10. Генов Ф. — Някои психологически особености на контакта между ръководители и ръководени в промишленото предприятие, сб. Психология и управление, 1973 г.
11. Генов Ф. — Социално-психологически изисквания към майстора в промишлеността, изд. АОНСУ, 1971 г.
12. Генов Ф. — Социално-психологически особености на малките производствени колективи, изд. АОНСУ 1971 г.
13. Генов Ф. — Психологически проблеми на ръководството, сп. Партиен живот, 4/1973 г.
14. Генов Ф. — Качества на низовия ръководител, сб. Майсторът — ръководител, организатор и строител на трудовия колектив, ГС на БПС, София, 1973 г.
15. Генов Ф. — Влиянието на различни фактори върху настроението на ръководители в производствените предприятия, сб. доклади на Националната конференция по проблемите на управлението на производството, София, 1973 г.
16. Генов Ф., П. Василев — Специфични качества на ръководителите в народните съвети, библ. Н. съвети, кн. 4/1973 г.
17. Генов Ф., П. Василев — Някои особености на емоционалните състояния на ръководителите по време на управленическата им дейност, сб. Психология и управление.
18. Генов Ф., П. Василев — Ръководителят в транспорта — възпитател на трудещите се сб. Ръководителят в транспорта като възпитател и политически деец, изд. Районен комитет на БКП по транспорта, София, 1973 г.
19. Генов Ф., В. Аврамов — Социално-психологически проблеми на управлението в търговията, София 1974 г.
20. Генов Ф., В. Аврамов — Някои социално-психологически проблеми на моралното и материалното стимулиране в търговията, изд. М-во на вътр. търговия, 1971 г.
21. Генов Ф., В. Аврамов — Качества на ръководителя на търговския обект, сп. Вътр. търговия, кн. 9/1971 г.
22. Генов Ф., Ив. Иванов — Специфични трудности в работата на ръководителите в промишлеността, Научни трудове на АОНСУ, 1974 г., № 65.
23. Генов Ф., Ив. Иванов — Структура на управленическата дейност на ръководителите в промишлеността, Научни трудове на АОНСУ, 1974 г., № 65.
24. Генов Ф., Ив. Иванов — Социално-психологическият климат и такови фактори, които го определят, сб. Национална конференция по социалното планиране, Варна 1973 г.
25. Генов Ф., Ив. Иванов, К. Вачкова, В. Стоянова — Структура на управленическата дейност на ръководителите в промишлеността, Научни трудове на АОНСУ, 1974 г., № 65.

и ова — Система за регулиране факторите, влияещи върху трудовата активност на производствения колектив, сб. Национална конференция по управлението на производството, София 1973 г. 26. Генов Ф., Ив. Иванов, В. Стоянова, К. Вачкова — Влияние на различните фактори върху производителността на труда в промишлените предприятия, сб. Национална конференция по управлението на производството, София, 1973 г. 27. Грозданова Зд р.—Адаптацията на нов работник в трудовия колектив, сб. Национална конференция по социално планиране, Варна 1973 г. 28. Грозданова Зд р.— Адаптация на работника към колектива, сб. Психология и управление, изд. АОНСУ, 1973 г. 29. Иванов Ив. — Специфични трудности в дейността на ръководители в промишлеността в Пловдивски окръг, сб. Национална конференция по управление на производството, София 1973 г. 30. Костадинчев Хр., В. Аврамов — Взаимоотношенията в търговския колектив — фактор за повишаване културата на обслужването, сб. Национална конференция по социалното планиране, Варна 1973 г. 31. Макрелов К. — Ръководителят и НОТ, Партизdat, 1971 г. 32. Михайлова В. — Социална психика и управление, Партиздат, 1973 г. 33. Неделчева Ж., Н. Иванова — Социално-психологически изисквания към работното място на ръководителя, сб. Психология и управление, изд. АОНСУ 1973 г. 34. Неделчева Ж. — Социално-психологически особености на взаимоотношенията в малките производствени колективи, сб. Психология и управление 1973 г. 35. Трифонов Тр., Д. Йорданов — Проблеми на трудовата психология, изд. Наука и изкуство, 1972 г., гл. II, III и IV. 36. Симеонов С. — Социално-психологически климат и управление, изд. на ЦК на ДКМС, 1970 г.

PSYCHOLOGY OF MANAGEMENT IN OUR COUNTRY

P. Vassilev

A special research group in psychology of management was organized in February 1970 at the Institute of social management of the Academy of social sciences and social management. For the short four-year period of its existence a series of scientific problems were worked out by the group, which developed in addition definite instructional activity in the frames of the Academy.

Mainly the problems of the structure of leader's activity and of the traits of leaders from different fields and levels of social management, as well as the problems of the working collectives were investigated. Work on motivation of leader's activity, on psychology of leader-group, contact on conflict situations in managerial activity, on educational function of the leader, social-psychological climate in working groups and other, has been carried out in addition.

ОБЗОР НА ПО-ЗНАЧИМИТЕ КНИГИ ПО ПСИХОЛОГИЯ ПРЕЗ 30-ТЕ ГОДИНИ

СТ. ЖЕКОВА — кандидат на пед. науки

През първите години след 9 септември 1944 година бе поставено началото на българската марксическа психология, систематизираха се нейните проблеми на научна основа, оформиха се отделните ѝ клонове и тяхната специфична проблематика. Асен Киселинчев има най-прям и относително пълен принос в това отношение. Още в 1949 г. той написа първа част на „Психология“ („Наука и изкуство“ — С., 1949 г.), в 1950 г. — „Философия и психология“ (изд. на БАН), а малко по-късно и „Въпроси на психологията в светлината на трудовете на И. В. Сталин по въпросите на езикознанието и учението на И. П. Павлов“ („Нар. просвета“, С., 1952 г.) и „За капиталистическите отживелици в съзнанието и бита на трудещите се и преодоляването им“ (С., БКП, 1956 г.). Приносът му има две главни насоки: марксическа интерпретация на засягайщите проблеми и първи опит за тяхното систематизиране на научна основа. Пълен систематичен курс по обща психология обаче създадоха доста по-късно Иван Нетов и Асен Петков.

Вътреш в големите рамки на общата психология се изучават много други основни и значими проблеми, свързани с материалистичната основа на психиката и съзнанието, с критичната оценка на психологически идеи и концепции, с научната интерпретация на отделни въпроси, както и с изучаване на българското психологическо наследство. Лилян Ганчев написа „Физиологическата основа на съзнанието“ („Наука и изкуство“, 1972 г.), Иван Нетов проучи проблемите на съня, съновиденията и съноподобните състояния в постановките на З. Фройд и И. П. Павлов, а в своята „История на българската философия“ Ангел Бънков направи относително пълен и критичен анализ на същественото и значимото, на историята на българската психологическа мисъл. Има отделни изследвания и върху други проблеми на общата психология.

Относително най-много са проучванията на българските психолози в областта на педагогическата и детската психология. В изграждането на нова България училището има крупен дял. Неговите потребности налагат многостранно осветление на учебните и възпитателните проблеми, изискват психологията да „влезе“ в цялата училищна действителност.

Особено значим принос в областта на педагогическата и детската психология има Генчо Пирьов. Неговите проучвания не се ограничават в една проблемна област. Той постави началото на системата на педагогическата и детската психология на марксически позиции у нас. Написа първите учебници: „Детска психология с дефектология“ („Наука и изкуство“, 1960 г.), „Педагогическа психология“ („Наука и изкуство“, С., 1971 г.) и „Детска психология“ („Наука и изкуство“), С., 1971 г.), претърпели няколко издания. Тяхно своеобразно продължение е книгата му „Познаваме ли нашите деца“ („Нар. просвета“, С., 1971 г.). Г. Пирьов направи и много изследвания върху отделни, конкретни проблеми

на детската и педагогическата психология: „Към психологията на нагледността и съзнателността при обучението“ (БАН, С., 1958 г.), „Ориентиране към висшето образование“.

В голямата проблемна област на детската и педагогическата психология изпъкват още немалко значими изследвания ѝ имена. Василка Манова—Томова години наред изучава ранното детство, направи много експериментални пручвания и дава научно-психологическите основи на възпитателната работа с децата през първите им три години. Сред трудовете на В. Манова има изследвания върху отделни въпроси, има и систематични курсове и учебници: „Емоции и говор у малкото дете“ (изследване) — (С., „Нар. просвета“, 1969 г.), „Вече мога да говоря“ (С., „Нар. просвета“, 1965 г.), „Детски портрети“ („Нар. просвета“ 1967 г.) и др. Учебници и ръководства: „Детска психология. Развитието на детето от раждането до 7 години“ (С., Родопа, 1947 г.), „Психология и възпитание на детето“ — учебник за средните медицински училища, „Първите пет години на вашето дете“ (Медицина и физкултура“, 1970 г.) и други.

Много имена на български психолози се редят сред изучаващите проблемите на детската и педагогическата психология. М. Бабанова проучи взаимодействието между мислене и въображение при конструктивната дейност на децата и при формиране на нравствените им понятия. Авторката направи интересно изследване: „Психология на разбирането“ (С., „Нар. просвета“, 1969 г.), в което разкри психологическата същност на този процес, неговите предпоставки и резултатен ход в условията на обучението. Интересно и оригинално изследване направи Г. Марков: „Двуръчното и психологическото развитие на децата“ (Изд. „Наука и изкуство“, С., 1968 г.). В резултат на продължителни експериментални проучвания авторът разкри нова закономерност, според която развитието на движенията на лявата ръка стимулира усъвършенствуването на движенията на дясната ръка. Защити тезата, че двуръчното развитие благоприятствува общото психическо и специално интелектуалното развитие на децата.

С голяма теоретическа и практическа значимост е и изследването: „Психологически фактори за работоспособността на учениците“ от Здрава Иванова („Нар. просвета“, С., 1973 г.), в което се доказва годята стимулираща роля на личната активност на учениците, значимостта на интересите и мотивацията, на положителното им отношение към обучението.

Д. Йорданов разработи обобщено и систематизирано „Психологическите проблеми на управлението на учебния процес“ (С., „Нар. просвета“, 1972 г.).

По педагогическа психология, освен Г. Пирьов, самостоятелен учебник написа и В. Цолов, а в съавторство с Г. Пирьов изработиха учебници за учителските институти още Ст. Желев и Ив. Нетов.

Един сборник от експериментални материали беше издаден освен у нас, и в Унгария и ГДР: „Психологически проблеми на играта“ („Нар. просвета“, С., 1968 г.) с автори Г. Пирьов, Ст. Жекова, Д. Батоева, Р. Паскалева и Н. Витанова, под научното ръководство на Г. Пирьов. Някои от материалите, разширени и допълнени с нови данни, излязоха по-късно като самостоятелни трудове: „Творчеството на децата в сюжетно-ролевите игри“ — Ст. Жекова и „Дидактични игри“ — Д. Батоева.

По детската психология излезе от печат и специализиран учебник за студентите от институтите за детски учителки „Детска психология“ —

Ст. Жекова и Д. Стоицева, „Детска психология“ — Ст. Жекова, Цв. Асенов и П. Николов — изд. „Нар. просвета“, респ. 1960 и 1972 г.

В годините след 9 септември 1944 г. фактически се създаде експериментална психология в България. Нейн фундамент станаха двете издания на „Експериментална психология“ от Г. Пирьов (второто в съавторство с Цани Цанев). Проблемите на експерименталните методи в психологията се изучават особено активно от Ц. Цанев и Г. Георгиев—Бижков. Тук трябва да подчертаем още една заслуга на Г. Пирьов — той извърши българска преработка и стандартизация на „стълбицата“ за измерване на интелигентността (Годишник на СУ — книга II, Педагогика, С., 1973 г.), с което постави и нашата страна в редиците на много други, използвали и приспособили „стълбицата“ за изследвания в собствените си страни (Белгия, Англия, Германия, Италия, Югославия и др.).

Голямата област на трудовата и инженерната психология също има началото си в изминалите 30 години у нас. Имената на Г. Пирьов, Здр. Иванова, Б. Първанов, Тр. Трифонов, Д. Йорданов и др. се редят сред нейните създатели. Здр. Иванова, Тр. Трифонов и Д. Йорданов създадоха и систематични курсове и монографии, обединяващи най-съществените психологически проблеми на трудовата дейност: Здр. Иванова — „Психология на труда“ („Наука и изкуство“, 1972), Тр. Трифонов и Д. Йорданов — „Проблеми на психологията на труда“ (С., „Наука и изкуство“, 1972 г.).

Социалната психология, макар също с кратка („следдеветосептемврийска“) история, напоследък особено много разширява периметъра си, обхващащи проблеми на различни социални групи и взаимоотношения. М. Драганов направи оригинално проучване върху „Религиозната психика на българите“ (1968). Излезе от печат интересното монографично изследване на Г. Йолов: „Критичните ситуации и масовата психика“ („Наука и изкуство“, С., 1973). Може ли човекът да се адаптира към критични ситуации — до каква степен, с какъв темп и напрежение, как се отразява това върху масовата психика, върху цялостното поведение и дейност на хората. Ценен принос направи и изследването на В. Вичев: „Морал и социална психика“ („Наука и изкуство“, С., 1974 г.). Авторът изследва проблемите на взаимоотношението между морал и социална психика, тяхната роля, мотивацията и регулацията на човешкото поведение.

В областта на социалната психология се изследват психологически проблеми на съревнованието. Искро Косев в съавторство с В. Арабаджиев разработи „Система-модел за ръководство на социалистическото съревнование“ (С., ГК на БКП — 1969 г.). След това И. Косев направи интересно проучване „Психология и методика на ученическото съревнование“, граничещо с педагогическата психология („Нар. просвета“, С., 1970 г.).

Още една голяма проблемна област има своите значими постижения през изминалите 30 години — психологията на физкултурата и спорта, в която България е една от водещите страни. За психологическата подготовка на спортстите определено място има монографията на Ф. Генов: „Волевата подготовка на спортиста“ (1965). Създадената от него класификация на волевите качества в различните видове спортна дейност е включена и в съветски учебници. Монографията на Б. Първанов: „Някои основни въпроси на психологията на спортните игри“ (1966) е посветена на колективните видове спорт. Тук се редят проблеми, свързани със състезателната дейност и състоянието на състезателите преди

старт; след състезания, проблеми на „Мобилизационната готовност на спортсиста“ (Ф. Генов), публикувана за пръв път в Съветския съюз (1971 г.). Сред тях се очертава интересното изследване на Елисавета Генова: „Автогенната тренировка в спорта“ (С., „Медицина и физкултура“, 1970 г.). проучването на Св. Димитрова: „Психологически проблеми на физическото възпитание в училище“ („Медицина и физкултура“, 1971 г.), книгата на Г. Атанасов: „Волевата подготовка на алпиниста“, на Цв. Димова: „Волевата подготовка на състезателите по спортна гимнастика“; Л. Генова написа и учебник за учащите се в учебните заведения по туризъм.

Една група изследвания и публикации поставят началото и на две други, особено важни психологически области — военна психология и психология на управленацката дейност. Георги Йолов разработи особено интересния проблем за адаптацията на младите войници към условията и изискванията на казармата, направи военно-психологически анализ на „Самообладанието на командира в боя“, „Съвременната война и психиката на воина“ (Държ. военно издателство, 1966 г.) и др.

Необходимостта от по-нататъшното усъвършенствуване на социалното управление у нас наложи създаването на нов клон на психологическата наука — психология на управлението. Основните проблеми на този клон се разглеждат в монографията на Ф. Генов: „Психологически аспекти на управлението. Основни проблеми“ (С., Партиздат, 1974 г.). Посочват се резултатите от изследването, характеризиращи специфичните особености в структурата на дейността не само на ръководителите на различни отрасли, но и на различни равнища в промишлените предприятия — бригадири, майстори, началници на цехове, директори. По тези въпроси работят още П. Василев, Д. Йорданов и др.

Завършваме нашия обзор с уговорката, че ние не сме в състояние да обхванем всички публикации по психология през изминалите тридесет години. Опитахме се само да дадем кратък обзор на по-главните книги. В много проблемни области българската психология има оригинални и интересни постижения, в други е още в началото ѝ, но с върната ориентация на една наука, която има от къде да се поучи, има какво да вземе и от собствената си история. В този процес българската психология създава своите по-значими трудове и имена.

THE MAIN WORKS IN PSYCHOLOGY FOR THE THIRTY—YEAR PERIOD A REVIEW

S. Zhekova

Works and names of significance appeared in Bulgarian psychology for the thirty-year period after the victory of September the Ninth. Some of them traced the way of Marxist psychology or strengthened and continued its tradition, while other widened and made more profound psychological research as far as they were considering the psychological problems in an ever closer link with practice and its requirements.

ЗА СВЕДЕНИЕ НА АВТОРИТЕ

Материалите, които се изпращат за публикуване в бюлетина, трябва да отговарят на следните изисквания:

- да не са публикувани в други печатни издания
- да са изложени в обем не повече от 12—14 страници, а научните съобщения — 6—8 страници (по 30 реда на пишеща машина). Ръкописите да се изпращат в два екземпляра. В посочения обем се включват и таблиците, рисунките и литературата.
- рисунките да са начертани на плътна бяла хартия с плътни линии с черен туш в мащаб 2:1. Надписите към рисунките да бъдат на отделен лист. На гърба на всяка рисунка да се пише номерът ѝ, заглавието на статията и името на автора.
- заглавията на таблиците да бъдат кратки и да се изписват пълно всички наименования на графите.
- да се изпраща кратко резюме на материала—до 10—12 машинописни реда.
- да се посочват трите пълни имена на автора, месторабота и адрес.

Публикуваните материали се хоноруват. Непубликуваните не се връщат на автора.

СОДЕРЖАНИЕ

1. С. ГАНОВСКИ, Г. Д. ПИРЬОВ — Психология темпом нашего тридцатилетия	129
2. Д. ЙОРДАНОВ — Педагогическая психология на службу социалистической школе	137
3. Т. ТРИФОНОВ — Достижения и задачи психологии труда у нас	147
4. П. ВАСИЛЕВ — Психология управления у нас	156
5. В. МАНОВА — Состояние и перспективы медицинской психологии у нас	163
6. Б. ПАРВАНОВ, Е. ГЕНОВА — Достижения психологии спорта в НР Болгарии	171
7. С. ЖЕКОВА — Обзор более значительных трудов по психологии за период нашего тридцатилетия	175

CONTENTS

1. S. GANOVSKI, G. PIRYOV—Psychology with the pace of our thirty-year advance	129
2. D. YORDANOV — Educational psychology at service of socialist school	137
3. T. TRIFONOV — Tasks and achievements of psychology of labour in our country	147
4. P. VASSILEV — Psychology of management in our country	156
5. V. MANOVA — The condition and the prospects of medical psychology in the People's Republic of Bulgaria	163
6. B. PARVANOV, E. GENOVA — The achievements of sport psychology in the People's Republic of Bulgaria	171
7. S. ZHEKOVA — The main works in psychology for the thirty-year period a review	175